Тарас Гушча
(Якуб Колас)

Першыя крокі



Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі Менск 1925

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

ТАРАС ГУШЧА
(ЯКУБ КОЛАС)

ПЕРШЫЯ КРОКІ

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
Менск 1925

МЕНСК, ПРОФТЭХШКОЛА
ГЛАЎЛІТ № 3321. 5000.

ШКОЛА.

I.

Ідучы па вуліцы, Міхась, сямёхгадовы хлопчык, часта затрымоўваўся каля аднаго дома ў сяле. Ён быў шмат большы і вышэйшы за нізенькія мужыцкія хаткі і быў накрыты не саломаю, як усе будынкі, а гонтамі. Высокі ганак на таўстых круглых слупох значна выступаў ад даху і такжа быў накрыты гонтамі. Вялікія, сьветлыя вокны з белаю шалёўкаю і такімі-жа вакеніцамі прыветна глядзелі на вуліцу. А над вокнамі, чуць не каля самага даху, была прыбіта невялікая дошка з нейкім малюнкам,—ні то са зьверам, ні то з птушкаю і дзьвюма галавамі. На дошцы стаялі нейкія значкі роўненькім радочкам; што то былі за значкі—Міхась ня ведаў. Казалі, што гэта літары, каторыя можа разьбіраць толькі той, хто будзе хадзіць у гэты дом, а дом той завецца школа, і што літары гэтыя азначаюць цэлае слова. І Міхась усякі раз, як праходзіў каля школы, чуў у сабе нейкі страх, бо маці ня раз яго страшыла гэтаю школаю, як ён часам пачне залішне гуляць у хаце.

„Ось хіба аддам я цябе ў школу!“ казала яна: „ось ты там падурэеш — паадкручвае табе вушы вучыцель“.

А сябры яго, каторыя хадзілі да школы, шмат расказвалі яму пра яе цікавага. Па іх расказе і школа і сам вучыцель зусім ня былі страшныя, як то ўсьпела ўжо злажыцца ў галаве Міхася. І ён сам на свае вочы бачыў кніжкі з усякімі малюнкамі, на каторых вучыліся хлопцы. Страх як хацелася яму мець такую кніжку. А як дастаць? Трэба йсьці да школы: там толькі і можна дастаць кніжку. А дома пра школу і пра вучыцеля нагаварылі яму такіх страхаў, што Міхась, здалёк убачыўшы настаўніка на вуліцы, бег, як мага, на агароды, у каноплі.

Што-ж? а мо' вучыцель ведае, што ён добры жэўжык, ахвотнік падурэць, пакруціцца ці забегчы часамі ў чужы агарод або сад. Чуў Міхась за сабою гэтыя грахі і доўга сачыў вачамі з канапель, покі не схаваецца вучыцель з відавоку.

II.

Прышла восень. Асыпаліся лісьці з дрэў, агалілася зямля. Птушкі разьляцеліся. Настали кароткія, туманныя, асеньнія дні.

У нядзельку, прышоўшы з цэркаы, сказаў Міхасёў бацька:

„Заўтра пачынаецца вучэньне. Пара і нашаму Міхасю садзіцца за лемантар... Годзі, брат, табе бібікі біць, ганяць сабак па вуліцы, пара і за навуку!“

Апошнія словы бацька сказаў да Міхася.

Задрыжэлі ўсе жылкі ў Міхася. Цэлы рой думак разам пранёсься ў яго галаве.

„Што-ж?“ падумаў ён сам сабе: „вучыцца—дык вучыцца!“

Яму даўно хацелася ў школу, толькі баяўся ён настаўніка, баяўся за свае вушы. Ён думаў, што ў школе яго першаю справаю аддзяруць, як ката.

— Тата! ці б‘ецца настаўнік?—спытаў не бяз трывогі Міхась бацьку.

— Як будзеш дурэць у школе, ня будзеш слухаць вучыцеля, будзеш ленавацца вучыцца, то і будзе біць, ды і я сам не пахвалю цябе за гэта.

„ Ну, не, брат, дудкі!“ падумаў Міхась: „дурэць то я ня буду, а вось старацца дык буду“.

І ў Міхася як камень зваліўся з сэрца.

Назаўтра ўстаў ён рана. Залатала матка яго сярмягу, ушыла гузікі; бацька справіў яму лапцікі.

Умыўся Міхась старанна, нават у вуха ўлажыў разоў са два пальцы, каб выкалупаць адтуль гразь (Бацька ня раз гаварыў яму, глянуўшы на яго вушы: „Ну, брат, у цябе і вушы: хоць рэпу сей!“).

Пасьнедаўшы на скорую руку і ўзяўшы ў вадну кішэню лусту хлеба, у другую жмень тры гароху, Міхась памкнуўся ўжо йсьці.

„Глядзі-ж, сынок!“ спыніў яго бацька: „слухай вучыцеля, бо нявучаны—усё роўна, як сьляпы; а граматны чалавек нідзе не прападзе. Каб я з маткаю цешыліся з цябе... Дык глядзі-ж, сынок, ня трацъ дарма часу!“

Гэтыя простыя бацькавы словы разжалабілі Міхася, бо ў яго было добрае і мяккае сэрца.

У яго нават паказаліся на вочках сьлёзы...

Абцёршы твар рукавом сярмяжкі, ён вышаў з хаты і пабег у школу.

III.

Са страхам узышоў Міхась на ганак школы і нясьмела ўзяўся за клямку.

У школе яшчэ нікога ня было.

Школьная сьвятліца паказалася Міхасю такою веліччу, такім харастовм, што ён стаў пасярэдзіне і ня сьмеў ступіць далей.

Усё тут для яго было нова.

Міхась азірнуўся і кашлянуў. Кожны вугалок падхапіў яго кашаль і панёс па школе доўгім шумам.

Міхась аж спалохаўся.

Аслухаўшыся, ён кашлянуў яшчэ раз, ужо сумыслу, і зноў па школе пайшоў шум. Міхась пасьмялеў. Ён падышоў да печы. Высокая кафляная печ хораша прытулілася да сьцяны, чыста і гладка выбеленай. Міхась павёў па печы рукою, пачуўся легкі сьвіст. Патрошкі страх Міхасёў зусім разьвеяўся, і ён сьмела стаў пазіраць на ўсё, што было ў школе. Недалёка ад печы стаяла чорная дошка на трох нагах. Між дзьвярамі і другою сьцяною прытулілася шафа са шклянымі ўверсе дзьверцамі, за каторымі стаялі кнігі роўненькімі радочкамі. На сьцяне віселі, як прасьцірадлы, карты са стракатымі лапінамі, каторыя, як Міхась пазнаў многа пазьней, азначалі часьці свету, моры, акіяны, усякія губэрні, царствы, вастравы. Над картамі віселі партрэты і ўсякія малюнкі. Большая палавіна школы была застаўлена доўгімі лавамі са скрынкамі. Гэта былі скамейкі, на каторых сядзяць вучні. Пасярэдзіне школы стаяў стол для вучыцеля.

На ганку затупала некалькі ног. Міхась схаваўся за печ. У школу ўваліла цэлая куча хлопцаў, яго

сяброў, і Міхась, усьпеўшы ўжо агледзіцца і азнаёміцца з клясам, стаў паказваць ім тое, што найбольш кідалася ў вочы яму самому. Гуртам яны судзілі і дагадваліся, на што і для чаго зроблена ў школе кожная рэч.

„Зараз прыдзе вучыцель“, сказаў ім сторaж.

Хлопцы прыціхлі, і страхам забілася іх сэрца. Яны кучкаю зьбіліся каля печы і сталі чакаць вучыцеля, самага страшнага чалавека, як ім здавалася.

IV.

Праз некалькі мінут прышоў вучыцель.

Ён прынёс з сабою вялікую кнігу з чорнымі вокладкамі, з наклеенаю на адным баку белаю паперкаю, чарніла і ручку і, паздароўкаўшыся з хлопцамі, паставіў чарніла на стол.

— Ну, што, браткі, вучыцца прышлі?—весела і прыветна спытаў іх вучыцель.

Некаторыя хлопцы маўчалі, а другія і Міхась разам з імі сказалі:

„Але!“

— Ну, малайцы, хлопцы, будзем вучыцца.

Малады вучыцель з прыветным тварам і вясёлым, добрым сьмехам адразу спадабаўся Міхасю.

„І чаго я хаваўся ад яго ў каноплі?“ падумаў ён.

— Наўперад запішу я вас у журнал.—Так назваў настаўнік кнігу з чорныі вокладкамі.

Сеўшы за стол і ўзяўшы ручку, ён пытаў хлопцаў, як каго завуць, як завуць бацьку, якая фамілія, колькі каму гадоў, граматны ці не, і ўсё гэта запісваў у кнігу. Запісаўшы ўсіх, вучыцель пасадзіў іх на

скамейкі (прышлі адны толькі „навічкі“—тыя, што вучацца з першае літары).

Пасадзіўшы, вучыцель сказаў, як называецца той дом, куды яны прышлі, расказаў пра кожную рэч, што была ў школе, як павінны знахадзіцца вучэнікі ў школе, для чаго трэба вучыцца, якая карысьць ад навукі.

Потым ён пусьціў хлопцаў пагуляць.

Пабегаўшы па дварэ, вучні зноў прышлі ў школу.

Яна ўжо ня страшыла іх сваёю навіною. Хлопцы сьмела садзіліся на свае месцы і слухалі пільна, што казаў вучыцель.

Міхась і не замеціў, як прайшоў першы дзень навукі.

Весела пабег ён дадому расказаць, што бачыў і чуў ён у школе.

САЛАВЕЙ.

Гэту ночку па справядлівасьці можна было назваць першаю вясноваю ночкаю. Было цёпла і ціха. Над заспакоенаю зямлёй зьвісала цёмная глыб неба. Бліскучыя матылькі-зорачкі сьвяціліся і дрыгацелі многакаляровым блісканьнем. Здавалася, што ўсе гэтыя самацьветныя зоркі-дыямэнты й пазалочаны сярпок маладога месячыка высыпалі гуртом на неба сьвяткаваць нейкае нязвычайнае сьвята. І праўда было сьвята: і неба і зямля ў гэту ночку сустрачалі вясну.

Але найбольшую радасьць гэтага вялікага сьвята адчувала зямля.

Высокія, цёмныя лясы стаялі ціха й паважна і толькі зрэдка перамаўляліся дрэвы таёмным, радасным шолахам. Па глыбокіх лагчынах, у полі, між каменьчыкаў пераліваліся халодныя дробненькія хвалькі жывых ручайкоў. Цёмныя постаці алешын прыслухоўваліся да гэтага гучнага звону і, здавалася, былі зачарованы мэлёдыямі вясновых хвалек.

Высока над зямлёю прыгожымі шнурамі ляцел-жураўлі і гусі.

— Глядзеце, глядзеце!—прамовіла адна гусь:—ці

ня нашы гэта балоты блішчаць унь там, між лесу?

— Нашы, нашы!—радасна адклікаліся жураўлі.

— Так, так! гэта нашы абшары,—пацьвярджалі качкі, з шумам нясучыся ад аднаго возера да другога.

Дзесь над возерам, каля старога млына, дзе аднатонна шумела вада, наводзячы нейкі спакой і сон, чуліся мілагучныя, крыху засмучоныя галасы кнігавак:

Кі-і—гік! Кі-і—гік!

Што яны хацелі гэтым сказаць, ніхто добра ня ведаў, апрача старога млына.

Адным словам, усе былі вясёлы.

А хто ў гэту ночку спаў, таму сьніліся вельмі прыемныя сны. Нават і ў цёмных сялянскіх хатах было весялей. І калі, бывала, сярод ночы абуджаўся хто-небудзь з малых дзетак і сваё абуджаньне вызначаў плачам, то ім звычайна казала іх мама:

— Сьпі, мой сынок!—Або

— Сьпі, мая дачушка! Заўтра будзе цёпла, вясна будзе; пойдзем з табою крапіўку рваць на сьняданьне.

Дзеці адразу супакойваліся, бо яны бачылі перад сабою мілую вясеньку.

Яны зараз-жа сьцішваліся, латвей укладваліся на сваіх пасьцельках і з думкамі аб вясьне засыпалі салодкім сном.

А гэта красуля-вясна, параскідаўшы сваю пышную кудзельку-кудры—лёгкія сьветлыя хмаркі,—прыветна ўсьміхаючыся тысячамі зорак, спакойна і паважна, як каралеўна, ішла ад поўдзеню і захаду, патыхаючы цёплымі, ціхімі ветрыкамі, цалуючы гэту

спакутаваную зямлю з яе стварэньнем, будзіла і выклікала яго да новага жыцьця.

— Вось і дачакаліся вясны,—казала зялёная жаба, высунуўшы з вады нос.

— Ах, як тут прыемна!—заўважыла другая жаба.

— Дайце хоць сьвежым паветрам дыхну, аклікнулася трэцяя.

— Эй, запявайла, пачынай песьню!

— Песьню, песьню!—хорам закрахталі жабы.

Запраўскі запявайла прымасьціўся на леташняй лотаці, вырачыў вочы, надзьмуў свае дуды-мяшкі й зачаў:

„Эй, выходзьце жабы-сёстры,
Пазбылі мы холад востры!“

— А ў яго слаўны голас,—кінула маладая жаба свайму кавалеру.

— Не перашкаджай, вашэці, слухаць песьню!—заўважыла ёй суседка, увесь час ня спускаючы вачоў з запявайлы. А запявайла, у сваю чаргу, зірнуўшы на яе, вёў далей:

„Ну, крахчэце ўсе за мною,
Вольна стала жыць вясною„

Жабы закрахталі такім дружным хорам, што ўзбудзілі ўсё азярко й патрывожылі сон старога млына.

— Глядзеце, каб толькі ня прышлося яшчэ вам плакаць,—буркнуў сабе пад нос стары млын.

Пасьля хору зноў выступаў запявайла:

„Але бусел доўганосы
Сюды прэцца на ачосы;
Чапля—шыя выгінаста—
Прыляціць да нас—і баста!

Хто разумны і прыўдалы,
Мігам скочыць пад завалы;
А вам, чапля і бацяне,
Хай ў ваччу вам цёмна стане,
Хоць узьдзеньце акуляры,
Не знайсьці свае ахвяры!“

Тут падняўся цэлы выбух сьмеху й шуму. Жабы крахталі: „брава, брава!“ і пляскалі лапкамі ў чэсьць выдатнага запявайлы.

Адным словам, было тут праўдзівае ігрышча: сьпевы, скокі і ўсё, што хочаце. Над гэтым возерам, у зарасьлі каля раўчавіны, дзе срэбнай стужачкаю прабіваўся ручаёк, на арэхавым кусьце сядзеў салавейка. Ён нядаўна, зусім нядаўна прыляцеў з дарогі. Дарога была вялікая й трудная, і пасьля дарогі салавейка пачуваўся крыху ўтомленым. Але радасьць спатканьня й злучэньня з дарагімі мясьцінамі, а таксама й гэта вясенька, гэты жыватворчы подых яе, пах маладзенькіх лісточкаў і раньніх красак падтрымоўвалі ў ім добры настрой і рухавасьць. Ён павёртываўся на сухой галінцы арэхавага куста і моўчкі вітаў ручаёк, гэту родную раўчавіну, слухаў, аб чым хто гаварыў. Нават усьміхнуўся, слухаючы песьню запявайлы.

Сьветлы ручаёк проста закідаў яго пытаньнямі, сам даваў на іх адказы, часта мяняў сваю гутарку, як дзіця, перабягаючы ад аднае мовы да другое.

— Скажэце, калі ласка,—булькаў ручаёк, пачуўшы запявайлу:—песьню зачаў! Сядзіць на гнілой расьліне і ўяўляе сябе выдатным песьняром. Тфу! сораму ў яго няма. Паслухаў-бы хоць ты, як іншыя сьпяваюць.

І ручаёк зачаў сваю песеньку:

„Шалду-балду, булі-гулі!
Алешнічкі ўсе паснулі.
Нада мною дрэмлюць лозы
І снуюцца ўдзень стракозы.
Крыльцы іх з шаўкоў сатканы
І брыльлянтамі убраны.
Беражок мой аксамітны;
Я вясёлы і разьбітны,
Я бліскучым паясочкам
Лёг над жоўценькім пясочкам;
Галасок мой, бы ў дзяўчынкі;
Я гуртую тут расьлінкі,
Травы, грушка-самасейка,
Са мной дружыць салавейка.
Я з-пад горкі выплываю
І цябе, вясна, вітаю.“

—Ну, як вы знаходзіце маю песьню?—спытаў ручаёк салавейку.

— Ах, што вы так невясёлы? Вы, мусі быць, утаміліся з дарогі?

— Мілы ручаёк,—адказаў салавейка,—я заўсёды люблю твае песьні. У іх столькі жывасьці, сьвежасьці тонаў і ўсё новых мэлёдый, што я проста заслухваюся. Але вось што я мушу зазначыць табе. Мы ўсе так захоплены сваімі радасьцямі, што нават і пра вясну забыліся. Выказваць свае радасьці, разумеецца ня ёсьць загана, але ўсё-ж такі трэба і меру знаць, каб часам і плакаць ня прышлося, як казаў той стары млын.

— Што васпан хоча сказаць?—спытаў ручаёк.

— А справа, дружа, вось якая. Я заўважваю нейкі смутак на твары нашае вясны. Я сяджу высока на арэхавым кусьце, і кругагляд мой больш шырокі.

— Што такое? што такое?--затрывожыўся ручаёк.

— Я заўважыў, як патускнеў твар вясны, я чую нейкае патыханьне холаду. А залатыя кудзеркі красуньні-вясны паблытаны злачыннымі вятрамі, што вярнуліся ад поўначы.

— Ах, і праўда: я чую, як-бы нейкі цяжар кладзецца на мае плечы.

— І жабы перасталі крахтаць,—азваўся арэхавы куст.

— Ох, ці не вярнулася зіма!—жалабна прамовіла груша-самасейка:— мой белы, чысты цьвет, мая краса, мая гордасьць пачынае зябнуць. Ох, што-ж гэта будзе!

— Паскачаце дразда—вось што будзе! прамовіў панура стары млын.

І праўда: пагода мянялася. Пазалочаны сярпок-маладзік пад гэты агульны шумок зьнік дзесь за горкаю. Матылі-зоркі ня так былі яркі. То тая, то другая сьпяшалася схавацца ў хмарку.

Сьпярша чуць заметны, халодны вецер сьмялей і мацней набягаў з-за лясоў, што стаялі на поўнач адгэтуль.

Салавейка сядзеў зусім невясёлы. Ён меў вельмі чулае і добрае сэрца. Яму было шкада вясны, шкада ручайка і гэтых гутарлівых жабак, што так нядаўна сьпявалі і радаваліся, а цяпер змоўклі. Салавейка азірнуўся наўкол. Унізе раўчавіны сьвятлелася белая паласа сьнегу. Ён ляжаў далёка ў цяньку, і сонейка яшчэ не магло дабрацца да яго. З сівера падымалася высока белая кабеціна і сярдзіта пагражала вясьне сваімі ледзянымі рукамі. А вясна як-бы адступала перад ёю, і твар яе засмучаўся болей і болей.

Салавейка ня мог стрымацца і засьпяваў:

Ціха, ціха, час трывогі,
Вее смутак на палёх.
Зьнікнуў месячык двурогі,
Плача рэчачка ў кустох.
Анямелі ўсе стварэньні,
Пагражае зноў зіма.
Падсякае ўсім карэньні
Гэта сіверкая цьма!
Ты-ж, вясенька, квет ружовы,
Ты красёнцы свае тчы!
Звонкай песьняй на лад новы
Над палямі загучы!
Зноў адзенься ў шоўк зялёны,
Косы макамі ўбяры;
На дубы ускінь кароны,
Усьміхніся нам з гары!

Салавейка сьпяваў доўга. Ён укладаў усю любасьць, увесь жар свайго сэрца ў гэту песьню. І ўсе слухалі яго песьню. Паводле таго, як лілася гэта песьня, усё вакол пачынала разьвяселівацца. Халодная здань зімы расплывалася, траціла свае формы і зьнікала. Злосныя хмары сіверу спадалі наніз. Ярчэй весялей замігацелі зоркі. Маладая вясна ўсьміхнулася так радасна і так прыветна, што ўсюды пасьвятлела. На ўсходзе заіграла залатая чырвань, і вясна ясным косамі цалавала арэхавы куст і свайго праўдзівага песьняра.

І калі, бывала, першы раз чулася салавейкіна песьня, то людзі казалі:

„Засьпяваў салавей, цяпер ужо ня вернуцца халады“.

ДУДАР.

Хадзіў па сьвеце дудар. Ён умеў сьпяваць такія добрыя песьні й так прыгожа йграў на дудзе, што яго заўсёды слухалі з вялікаю цікавасьцю.

І далёка хадзіла па сьвеце слава аб гэтым дудару.

І калі гэты дудар зьяўляўся сярод людзей, то людзі схадзіліся да яго паслухаць песьні.

Дудар сьпяваў славу свайго народу, яго радасьці й гора і зваў людзей да лепшага жыцьця, да змаганьня з тым злом, якое нясьлі другія людзі таму народу, да якога належыў і сам дудар.

Людзі чулі праўду ў песьнях і ў музыцы дудара і слухалі яго.

Дачуўся адзін выдатны й багаты пан пра гэтага дудара.

Прывялі слугі дудара да пана.

— Хто табе даў права сьпяваць такія песьні? — спытаў яго пан.

— Я сьпяваю тое, што ляжыць у мяне на сэрцы. Сэрца дано мне прыродаю, значыць сама прырода дала мне й гэтае права. Я не магу пайсьці проціў свае прыроды.

— Можа твая й праўда,—адказаў пан:—але тагды ты мусіш згадзіцца й са мною, бо мне таксама

дала прырода сілу пасадзіць цябе ў склеп. Ты там сьпявай і грай на дудзе, колькі захочаш. А калі твае песьні праб'юцца праз склеп і даляцяць да мяне, тагды я дам табе права хадзіць па сьвеце й сьпяваць людзям песьні.

— Панок,—прасіўся дудар:—не рабі ты гэтага, ня йдзі ты процiў прыроды!

Не паслухаў пан дудара й пасадзіў яго ў склеп. Дудар пачаў іграць і сьпяваць свае песьні ў глухіх мурох. Песьні яго былі такія смутныя, што нават паветра плакала. Вецер падхапіў яго песьні й панёс іх людзям. Знайшлі людзі свайго дудара й вызвалілі яго, а ў склеп пасадзілі пана.

Праз больш-менш доўгі ці кароткі час людзі выпусьцілі й пана. І сказалі яму:

— Наш дудар меў прыроднае права сьпяваць, і ты ня мог мець над ім свае волі. І што дано чалавеку прыродаю, таго не адбярэ чалавек.

ЧОРАН.

I.

Каб ня гэты чорны бычок, то напэўна ня было-б і гэтай бяды, бо на ўсё ёсьць свая прычына.

так ужо многа даставалася беднаму Цімошку з-за гэтага чорнага быка. Пападала яму ад чужых, пападала і ад сваіх. Але Цімох нічога ня браў пад увагу і ўсё патураў свайму каханку, чорнаму. Ад таго бык гэты і называўся Чоран, што ўвесь быў чорны, як галка. Каб яшчэ больш дагадзіць яму, Цімошка сумысьля запускаў яго ў шкоду, абы толькі людзі ня бачылі.

І вось, бывала, калі ён гнаў каровак на пашу, то Кустрэй, што жыў на другой вуліцы, крыху пры канцы, кожны раз што-небудзь скажа яму, хіба на вочы не пападзецца.

— Ты-ж глядзі, лайдак, калі яшчэ раз пусьціш быка ў мой авёс, то я з цябе юху спушчу!

Але трэба сказаць праўду: ня так балеў Кустрэю гэты авёс, як калолі яму вочы гладкія бакі і таўсматы карк Цімохава бычка.

— Бач ты, як выгладзіў яго на чужой ярыне, каб цябе палкаю пагладзілі!

Цімошка толькі ўгнецца, або зусім у другі бок паверне галаву, як-бы нічога ня чуе, і моўчкі ступае за стадкам.

Ну, іншы раз і ён агрызьнецца і скажа што-небудзь насупярэч зайздроснаму Кустрэю. Тагды Кустрэй нажаліцца Юрку, Цімохаву тату. А Цімохаў бацька вельмі ня любіў, калі чужыя людзі тыкалі яму ў вочы грубіянам сынам.

— Ты што-ж гэта, злодзей ты, зьневажаеш старэйшых?

Ціха, з прыціскам і крыху нарасьпеў прыгаворвае Цімохаў бацька і круціць сына за вуха.

Што казаць—пападала такі Цімоху!

Затое-ж калі забярэцца Цімошка з кароўкамі ў лес, то ўжо там чуўся ён вольна, як-бы гэта быў ня лес, а яго ўласная гаспода. Там ніхто не замінаў яму рабіць так, як сам ён лічыў найлепшым. Там ніхто не перашкаджаў выяўляць усю любасьць да яго пастуховае справы. І куды толькі не забярэцца ён са сваім стадкам! І на ягаднік пагоніць, і па бары на верасы пусьціць, і ўсе лужкі перабярэ і нават трапіць пад самае Азярко.

Але таксама знаходзіў ён і вольную часіну, каб пагаварыць, паласкаць свайго чорнага бычка. Цімох пагарджаўся ім, хваліў яго, лічыў, што такога бычка нідзе на сьвеце няма і быў гатоў біцца з тым, хто асьмельваўся зганіць Чорана. Пазаве, бывала, Цімох свайго каханка, чухае яму за вушамі ці пад скіўіцамі, аганяе камароў, смачнай травы, канапелькі нарве яму і куском хлеба пачастуе яго.

У самую большую радасьць прывадзіў Цімоха рах-

маны Чоран тады, калі ён надумаецца сам прысьці да свайго заступніка—дабрадзея.

— Ах, ты мой гарбузік! што-ж ты хочаш сказаць мне? га? Пачухаць цябе? Дзе пачухаць? тут? Ах, ты, пястун гэтакі! Ах, ты, лайдачэўскі!...

Доўга размаўляе з ім Цімох і называе яго рознымі імёнамі.

Цімох ня любіў кампаніі і стараўся меней стыкацца з пастухамі.

А калі і бывалі спатканьні з імі, то вельмі рэдкія і то выпадковыя. Большую ўвагу да свайго пастухоўскага брата аддаваў Цімох Яхімаву Юзіку, бо то быў хлопец ва ўсім паслушны Цімоху і з ахвотаю выпаўняў усе яго загады, ніколі не рабіў і не казаў Цімоху напроціў. Юзік любіў Цімоха і чуў да яго шчырую прыхільнасьць. А Цімох, калі на яго надыдзе такая часіна, як разыдзецца іншы раз, то Юзік аж за бакі хапаецца ад сьмеху. Вельмі-ж здацен быў Цімох па часьці пераніманьня або перадражніваньня каго. Асабліва ўмеў ён паказваць Кустрэя.

— Цімошка! братка! а ну, пакажы, як Кустрэй цябе лае!

Цімох паказвае, а Юзік аж на сьпіну ад сьмеху кладзецца.

— А-а-а ты, псялыжнік, зноў будзеш мне патраву рабіць? Вось як прыпільную, дык я на тваёй галаве патраву зраблю,—дражніць Цімох Кустрэя, прыймаючы яго міну і становячыся так, як стаяў Кустрэй:— выгладзіў свайго быка на чужой ярыне, каб цябе палкаю гладзілі! Пілат ты падпонскі, капшук занямонскі! Ня пойдзе табе на карысьць дабро чужое, шчанё ты малое!

II.

Ужо пад самую восень забалела ў Цімошкі нага. Ці наверадзіў яе, за кароўкамі па лесе ходзячы, ці намуляў яе аборкамі, ці якая прычына, але нага забалела так, што Цімошку прышлося астацца дома і легчы ў пасьцельку. Цяжкія і нудныя прышлі для Цімоха дзянькі. Ляжыць увесь дзень адзін каля печы. Праўда, матка сягды-тагды падыдзе да яго і прамовіць з ім слоўка. Але Цімоху здавалася, што яго закінулі, што ім ня цікавяцца і не шкадуюць яго. І такі жаль агарне Цімоха, што не адзін раз на яго вочкі набягуць сьлёзкі. Усе паразыходзяцца з хаты, астануцца адны малыя дзеці. Але што дзеці? Ці яны яму раўня? Ці з імі можна пагаварыць аб чым? Толькі-што круцяцца, плачуць, б'юцца і дакучаюць. На кароткі час вечарамі забягаў да Цімоха Юзік. Гэта былі самыя сьветлыя моманты для Цімоха ў гэтыя дні.

У іх зачынаецца свая гутарка і ні на мінуту не змаўкае. Юзік не выстарчаў даваць адказы на Цімохавы пытаньні. Яго цікавіла, галоўным чынам, усё, што датыкалася лесу і пастуховае справы: ці ёсьць яшчэ трава, ці скасілі ўжо ў Лядзінах атаву, як наядаюцца кароўкі, хто пасе ў якім месьце. Пры гэтым, разумеецца, многа было размовы і аб чорным бычку.

Прыходзіць раз да Цімоха Юзік.

Зірнуўшы на Юзіка, Цімох дагадаўся, што зрабілася нешта вельмі важнае ў гэты дзень. Юзік прысеў каля Цімоха і маўчаў. Твар яго выцягнуўся, вочы былі спушчаны ўніз.

— Што-ж ты нічога не гаворыш?—запытаўся Цімох. Юзік яшчэ ніжэй апусьціў галаву і перабіраў

пальцамі Цімохаў сяньнічок. Нейкая думка вельмі засмучала яго, гнула і не давала спакою, але вымавіць яе ён не адважваўся.

— Ведаеш, Цімох... Чоран сёньня біўся з Завозерскага Лысым.

— Ну?!—жахнуўся Цімох і падняўся на локцях.

— Зьбіў Чорана!... — апаўшым голасам сказаў Юзік.

— Завозерскага Лысы... зьбіў Чорана...—марматаў Цімох.

Аж у вачох пацямнела ў беднага Цімоха, і хата з вокнамі закружылася.

Самае цяжкае і няпрыемнае было вымаўлена; Юзік пачаў гаварыць крыху вальней.

— Але ведаеш, Цімошка: Завозерскага Антось і Схопаў Андрэй памагалі Лысаму; каб не памагалі, то Чоран зьмясіў-бы яго ў два заходы. І так Чоран два разы карк заламаў яму. Ніколі ня зьбіў-бы яго Лысы!

— І яны білі яго пугамі?!—спытаў Цімох, бліснуўшы вачыма.

— Вядома, білі!

Цімох колькі хвілін ня мог вымавіць слова. Ён чуў, што калі пачне гаварыць, то заплача ад крыўды, злосьці і жалю. Але ў момант вока ў яго галаве злажыўся нейкі плян, і Цімох досыць спакойна прамовіў:

— Ты-ж гані заўтра зноў туды: і я там буду.

Доўга ня мог заснуць Цімох у гэты вечар. Ён усё думаў пра свайго каханка Чорана, як ён, бедны, біўся з Лысым. Так і стаяў у яго ваччу гэты малюнак бойкі. Вось ідзе Чоран, грозна ўхмыліўшы свой крэпкі карк. Насустрэч яму наступае і Лысы, таксама

нахмыліўшыся. Вось яны сышліся галовамі, шчапіліся рагамі! Ні той ні другі не паддаецца. Ногі іх у зямлю лезуць, цела прыгінаецца да долу, самі злыя, языкі высунулі, гатовы адзін аднаго на сьмерць забіць. Вось Чоран зрушыў Лысага, папхнуў, папёр, адкідае яго крэпкімі штурханамі рагатае галавы. Лысы стараецца затрымацца, упіраецца, не даецца, напруджвае сілы. Нічога не памагае: сіла і спрытнасьць на старане Чорана, і ён крэпкім ускідам галавы заламаў Лысаму карк. Лысы робіць апошняе натужаньне і зноў стыкае галаву з галавою. Чоран паддаецца крыху назад, але гэта толькі хітрасьць з яго боку: у момант вока тасканув ён Лысага правым рогам ды зноў узяў яго пад карк. Вось-вось гатоў ён зьбіць Лысага і расьпісаць яму бок каля пярэдняй лапаткі. Але падбягаюць Антось і Андрэй, б'юць Чорана пугамі. Бедны Чоран! некаму было за цябе заступіцца!...

Чоран бяжыць, Чоран уцякае, а Лысы гоніць яго, сьвяткуе свой няпраўдзівы верх. Цімоху здаецца, што вялікая крыўда моцна засмучае Чорана, што нават і цяпер адчувае ён гэту вялікую несправядлівасьць. Цімох ляжаў, скрыгітаў зубамі, згортваў кулакі.

— Пачакайце-ж вы, сьвераноўскія заткалы: пагуляе мая пуга па вашых вушох!—пагражаў Цімох Антосю Завозерскага і Схопаву Андрэю. Гэтыя хлопцы былі з другое вёскі, Сьверынава.

III.

Назаўтра Цімох абудзіўся рана. Ён ня чуў цяпер болі ў сваёй назе: ён гатаваўся выпаўніць свой плян. Вось як паразыходзяцца з хаты, то ён устане, адзе-

нецца і пойдзе на Просьцінку, дзе ўчора адбылася бойка Чорана з Лысым. Там, напэўна, застане ён сьвераноўцаў. Ну, тагды вы трымайцеся!

Юзік ужо даўно пагнаў стадка. Вось і сьняданьне адбылося, і хата апусьцела—усе парасхадзіліся.

Цімох сабраўся цішком, нікому нічога не сказаўшы. Ён вышаў з двара проста на поле і сьценкаю, прыкульгваючы, пашыбаваўся ў Крыніцы на Залесьсе. Вось і лес і стажок сена каля лесу. Гэта іх стажок, іх гордасьць і надзея.

Нават сам Цімох парадаваўся, гледзячы на гэты стажок. Вунь там, каля тых дубоў, і Просьцінка. Цімох накіраваўся туды.

Юзік ужо быў там і чакаў Цімошку.

— Няма,—адказаў Юзік панура, таксама набраўшыся злосьці на сьвераноўцаў.

— Чакай-жа,—сказаў Цімох:—заварачай стадка, пагонім у Чартавіцу: дзе-небудзь напаткаем іх, паганцаў!

Юзік паслушна завярнуў стадка. Кароўкі ў парадку адна за другою пацягнуліся ў лес. У сярэдзіне, збоку, важна ступаў Чоран, як-бы тэй бойкі і зусім ня было. Хлопцы моўчкі йшлі ззаду з помстаю ў сэрцы.

Сьвераноўцаў нідзе не знайшлі.

Дзень ішоў к вечару.

Было хмурна, дзьмуў халодны вецер.

Цімохава абурэньне крыху ўляглося. Было холадна. Хацелася есьці. Таксама давала сябе чуваць і нага.

— Пагонім, брат Юзік, на Залесьсе.

— Пагонім,—згадзіўся Юзік і нават павесялеў, бо спатканьне з сьвераноўцамі яго ня вельмі прыцягала.

На Залесьсі, каля Цімохава стажка, хлопцы прыпынілі стадка. Гнаць дадому было яшчэ рана.

— А ведаеш што, Юзік: давай разложым агоньчык і пагрэемся.

— Давай!

Юзік кінуўся зьбіраць палачкі і сухія трэсачкі, каб шпарчэй разгарэўся агонь.

— Давай запалкі!

Юзік палез за пазуху і вынуў запалкі.

Цімошка прысеў, каб лацьвей запаліць падпалак, а Юзік абгарнуў яго халацікам, закрываючы ад ветру.

Сухія голькі хвоі затрашчэлі, шуганула полымя, і Цімох зьнячэўку апёк сабе руку. Раптам кінуў ён падпал. Набег вецер, падхапіў камячок сухой травы з агнём і панёс яго просьценька ў стог. І ня ўсьпелі хлопцы апамятавацца, як насохшае сена палыхнула агнём, і стажок абвіўся жаўтавата-сінім дымам.

Цімох з пярэпалаху кінуўся наўцекі. За ім пабег і Юзік. Вецер разьдзімаў агонь, гуляў перагарэўшымі сьцяблам і травы, і яны то чарнелі, то чырванелі, як-бы выскаляўся вецер з бедных хлопцаў.

Крыху апамятаваўшыся, хлопцы борзда пагналі стадка далей ад гэтага месца, дзе яшчэ колькі мінут таму назад стаяў Цімохаў стажок.

— Ты-ж, Юзік, глядзі: калі скажаш каму пра гэта, то я цябе заб‘ю. Заб‘ю на сьмерць! Кажы, калі будуць пытацца, што каля стажка і блізка ня былі! Цяпер я пайду дадому, а ты гані адзін. Кажы, што я каля цябе зусім ня быў.

Пасьля гэтага Цімошка, прыгнуты гэтым няшчасьцем, пасунуўся дамоў. Дома ён ціханька лёг на сваё месца, ляжаў і думаў пра гэту бяду.

„Што-ж я нарабіў?“

— Дзе-ж гэта ты, сынок, цягаўся?—спытала матка.

— Так, хадзіў па дварэ,—лгаў Цімошка.

„А можа сказаць маме?“ думаў ён.

„Не, ня трэба. Усё роўна стажка ня вернеш“.

І ён ляжаў моўчкі, а думкі аб стажку ня йшлі з галавы.

„А калі даведаюцца, што гэта—яго работа? Што тагды? Ну, што-ж? няхай б'юць. Нават і добра было-б, каб набілі: на душы лягчэй стала-б... Але дзе яны возьмуць сена?..

Да самага вечару ляжаў Цімошка і ўсё думаў. Цяпер ён стаў чакаць, як забядуюць і заплачуць жанкі, як засмуціцца яго бацька і брат Пятрусь, які складаў гэты стажок і так многа пакладаў на яго надзей. Вось толькі пытаньне: калі аб гэтым даведаюцца?

— Ты-б можа зьеў чаго, сынок?—запытала Цімошку матка.

— Не, не хачу. Нага стала горш балець,—пажаліўся Цімошка на сваю нагу, хоць яна і ня так ужо балела яму.

— Чаго-ж бо ты цягаўся па надворку?—з ціхай ласкаю і разам з нейкім дакорам сказала маці і пайшла пыніць сваю работу.

Цімошка пільна і з трывогаю пазіраў на кожную новую асобу, якая паказвалася ў хаце.

„Вось зараз скажуць, што стажок іх згарэў“.

Ужо вечарам, калі разлажылі на лучніку агонь, стала вядома, што згарэў стажок. Убег бацька.

„Ах, божа-ж ты, божа, спалілі наш стог на Залесьсі!“

У хаце на адзін момант усе занямелі, а потым сталі бедаваць-гараваць.

Цімошка ляжаў ні жывы ні мёртвы, як-бы на яго наваліўся цяжар і здушыў яму нутры.

— І хто-ж бы мог запаліць яго? Пастушкі, ня іначай.

— А можа хто па злосьці якой падпаліў?..

Цімошка то чуў, што ўжо напалі на верны троп, то праконваўся, што ніхто ня ведае, як згарэў стог, і маўчаў зацята. Аб ім цяпер усе забыліся і не зварачалі на яго ніякае ўвагі.

Гора ўляглося. Пра стажок ужо меней гаварылі, з горам-бядою пагадзіліся ў хаце. І сам Цімошка крыху заспакоіўся.

Але на пяты ці на чацьверты дзень зайшоў да Юркі лясьнік Варывода.

— Што-ж, брат Юрка, згарэў твой стажок?—сказаў Варывода.

— Згарэў,—прамовіў Юрка і ўздыхнуў.

— А ведаеш, як і з чаго ён згарэў?

Юрка падняў на Варыводу вочы і чакаў адказу.

Варывода зірнуў на Цімошку.

Цімошка затрымаў дух, як-бы над ім узьнялі булаву, каб забіць яго адным махам.

— Цімошка спаліў табе стажок!—і так дакладна ўсё давёў, што ня было ніякага сумляваньня.

— Ты-ж, гіцлю, чаму ня прызнаўся?—спытаў Цімошку бацька:—а я мусіў грашыць, думаючы благое пра людзей!

А Варывода праконана сказаў:

— Не, брат, Цімох як ня хітры, а праўды не схаваеш.

— Я няўмысьля, татачка, спаліў стажок!—сказаў Цімошка і горка заплакаў.

На Пакровы брат Пятрусь павёў у Клецак прадаваць Чорана, бо ня было чым карміць.

СТРАШНАЕ СПАТКАНЬНЕ.

(З дзіцячых успамінаў).

Вось што, Тараска: годзі ўжо табе каля рэчкі бегаць, а лепш занёс-бы ты дзядзьку полудзень на Высокі Бераг. Не палянуйся, сынок,—сказала мне матка.

Я быў хлопец паслушны і любіў, калі мяне за гэта хвалілі. Мяне таксама цікавіў і рум на Высокім Беразе. Вы напэўна ня ведаеце, што гэта за штука такая „рум“. Румам у нас называюць тое месца, куды вывозяць зімою калоды з лесу, каб вясною зьбіць іх у плыты і сплаўляць па рэчцы.

Усю зіму возяць туды калоды і навязуць іх, бывала, столькі, што загрузяць імі ўвесь бераг. А калоды ўсё такія тоўстыя, такія гладкія, роўныя,—паглядзець, і то было люба. А колькі там было народу, колькі гоману, крыку й сьмеху! Проста, як на кірмашы.

Разумеецца, я з вялікаю ахвотаю згадзіўся занесьці дзядзьку полудзень.

Яшчэ зранку, на досьвеце, пайшоў наш дзядзька на рум біць калоды. У маім выабражэньні яшчэ й цяпер жыва ўяўляецца гэты Высокі Бераг над Нёманам, дзе так страшна бушуе веснавая вада. Яна ня

тоўпіцца ў берагох, імкнецца напрасткі, на ачосы, выліваецца з берагоў і шырокаю стужкаю, хвалюючыся, бяжыць па нізкіх лагчынах, як-бы хоча барджджэй дабегчы ў нейкі далёкі-далёкі край, каб першаю прынесьці туды якуюсь вельмі важную вестку адгэтуль. А самым цікавым для мяне было пабачыць, як з высокага ярусу дрэваў кацілі ў Нёман калоды. Высока над вадою ляжаць гэтыя ярусы. Ад гэтых ярусаў да самай вады падложаны тонкія, доўгія бярвеньні, каб калоды каціліся латвей і шпарчэй. На ярусах, як мухі, стаяць маладыя хлопцы і сталыя мужчыны з бомамі ў руках.

— Р-р-разам! р-р-разам!

Пагукваюць хлопцы і падважваюць бервяно. Узьнялі, зрушылі. Бервяно коціцца што-раз шпарчэй.

На момант усё заціхае.

З нястрыманаю сілаю імкненьня і з громам бервяно падае ў ваду.

— Гу-у-у-у!—бухаецца яно ў Нёман, на момант зьнікае ў вадзе, і толькі цэлая сьцяна срэбных пырскаў узьнімаецца ў гэтым месцы.

Я жыва сабраўся, дастаў з пячуры сваю дубінку, бо ў лесе мог налучыцца воўк, а, седзячы ў хаце, я ўжо колькі разоў лупсаваў у сваіх думках гэтаю дубінаю воўка; узяў дзядзькаў полудзень і вышаў з хаты. На дварэ каля хлява, на сухой кастрыцы ляжаў Галас, з якім я быў у вялікай дружбе. Убачыўшы мяне, Галас завіляў хвастом у знак прывітаньня.

Я сьвіснуў.

Галас падняўся, пацягнуўся і пазяхнуў. Але, як відаць, ён ня выспаўся або так штось заленаваўся,

бо ня кінуўся адразу да мяне, як рабіў гэта звычайна. Ён прысеў на кастрыцы і задняю нагою стаў чухаць каля вуха.

— Галаска, цюцік! На, цю, на! На, цю, на!—пазваў я яго.

Галас, схіліўшы на бок галаву, падышоў да мяне бачком, панюхаў дзядзькаў полудзень і зірнуў мне ў вочы. Я заўважыў, што ён быў не галодны. Гэтым і тлумачылася яго гультайства.

— Шукай зайца! шукай зайца!—крыкнуў я і пабег, каб гэтым самым уцягнуць і дадаць руху гультаю-Галасу.

Галас неахвотна пабег за мною, правёў мяне за кладку; але як толькі вайшоў я ў лес, мой Галас пачаў адставаць: сядзе на дарозе і сядзіць. А калі я аглядаўся, ён махаў хвастом, як-бы хацеў сказаць, што ў яго няма ніякай ахвоты ісьці са мною.

Галас зрабіў мне яшчэ адну ці дзьве ўступкі і сяк-так дайшоў да лесу. Але тут ён спыніўся каля першых хвояў, доўга нюхаў зямлю і ўжо не падымаў на мяне галавы, як яго ні клікаў, і не зварачаў на мяне ўвагі. Панюхаўшы, Галас азірнуўся вакол, штось разважаючы, і трушком пабег краем лесу і зьнік.

— Ну, я-ж табе пакажу!—патрос я дубінкаю ў бок Галаса і пайшоў далей.

Гэта здарэньне з Галасам крыху парушыла той добры настрой, у якім быў я, выходзячы з дому.

Перш-на-перш мне было крыўдна: тая асоба, якую лічыў я сваім прыхільным сябром, якую ня раз частаваў я вялікімі кавалкамі аладак і хлеба, за што мне часта пападала ад старшых у доме, аказалася зусім не

такою, як гэта я думаў. Але гэта пачуцьцё крыўды скора прайшло, бо я меў натуру незлапомную, і яно зьмянілася другім пытаньнем: чаму Галас не пабег за мною? У сваю чаргу гэта пытаньне выклікала цэлы рад другіх пытаньняў і дагадак: ці ня думае толькі Галас, што я яшчэ настолькі вузел і карантыш, з якім яму, Галасу, сабаку сталаму і дарасламу, быць за панібрата і станавіцца на адну дошку не фасуе? І далей, ці ня лічыць ён мяне такім нікчэмным, што ісьці са мною праз лес па глухой дарозе ён проста не адважваецца па тэй прычыне, што я не магу даць ніякай забясьпекі, а свая кашуля, кажуць, бліжэй да цела? Гэтыя пытаньні ўжо датыкаліся майго гонару, і я, прызнацца вам, крыху ўскіпеў. Я сьмела кінуў вачыма на лес, мацней сьціснуў у руцэ сваю дубінку і яшчэ шпарчэй стаў перабіраць нагамі, падымаўся і стукаў шмат болей тэй меры, якая вымагалася ўмовамі хады. Затое-ж я чуўся сьмялей і гэтым дадаваў сабе тэй храбрасьці, якой, на жаль, у мяне бракавала.

А лес быў стары і глухі. Па адзін бок дарогі стаялі больш ёлкі, але такія цёмныя і панурыя, што нічога добрага не казалі майму сэрцу. То там, то сям, паміж зялёных, сакавітых галінак, доўгімі кудламі зьвісалі пасмы сівага моху, якраз як тая барада жабрака Яноля, які заўсюды зражаў мяне сваёю сівою барадою і наогул здаваўся мне страшным. І ці не Яноль толькі выглядае гэта вунь там з-за ёлкі? „Э, глупства!“ сказаў я сам сабе і адвёў свае вачы з гэтай яліны, але ў мяне засталася нейкая няпрыемнасьць.

Чым далей падаваўся я ў гэты лес, тым усё болей глушэла. І галасы пташак, што так звонка нясь-

ліся з акраіны лесу, цяпер змоўклі. Або іх тут ня было, або яны проста не адважваліся падаваць голасу? Скарэй усяго баяліся, бо птушкі наогул тут пападаліся. А самы лес рабіўся больш і больш няпрыхільным, чужым, незнаёмым і, што горш усяго, варожым. Калі я пазіраў у бок лугу, які і прасьвечваўся скрозь галіны лесу, мне было крыху весялей. Але як толькі я кідаў вочы ў процілежны бок, асабліва на гэта Паляшукова балота, я чуўся не па сабе. Там цягнуўся вялікі лес, лес густы і стары. І пазіраў ён на мяне зусім неласкава. Ён быў пахмурны і, як мне здавалася, ня любіў, калі ў яго ўладарства асьмельваўся заходзіць такі вузел, як я. Яго погляд ясна казаў мне:

— Ось пачакай—пакажу я табе, як аднаму хадзіць праз лес!

— А што ты мне пакажаш?—храбрыўся я:—я цябе не баюся!

І тут-жа ў думках, зазначыў сам сабе, што я сказаў нядобра: ня трэба быць такім грубіянам, бо ўсё-ж такі гэты лес—мне не раўня, і ён гатоў яшчэ больш усярдавацца і ўгневацца. І што яму абходзіць узяць і сапраўды пакараць мяне, кіўнуўшы якому-небудзь страху? Хіба мала ў яго гэтых служак? І толькі падумаў я так, мае вочы самі, як-бы іх што прыцягнула, зірнулі ў падножжа старога лесу і затрымаліся на лясным страшылішчы—вывараце. Гэта была ўжо старая хвоя, вывернутая бураю. Яе доўгія жоўтыя карэньні, як вусы і лапы цёмнага страху, высока ўзьнімаліся над зялёным мохам. Гэтыя лапы і вусы і жоўтая зямля між імі мелі вельмі страшны выраз і свой яркі і пэўны вобраз. Гэтаму-ж вобразу

маё ўяўленьне дадавала розныя формы й зьмест, варта было толькі затрымацца на іх крыху даўжэй. Я добра ведаў, што гэта—выварат, звычайная зьява ў лесе. Мне прыходзілася сустракаць іх вельмі часта і разглядаць іх зблізку, унікаць ува ўсе іх схованыя каморкі, закарвашкі, і тым ня менэй я ня мог вызваліцца ад пачуцьця нейкага страху, якім пагражалі мне гэтыя вывараты. Мне здавалася, што пад вываратам ці ў самым вывараце штось таіцца і адразу можа выявіцца, але з таго боку і ў тым вобразе, якіх мне не адгадаць.

Цяпер я пачуў, што гэта дарога ня так проста й лёгка, якою здавалася яна мне дома. І мне зноў успомніўся Галас. Цяпер я даваў больш пэўнае тлумачэньне яго паступку, калі ён не згадзіўся йсьці са мною праз лес. Цяпер я зразумеў, што Галас напэўна счуў воўчыя сьляды, калі ён так доўга затрымаўся каля першых хвояў, адкуль і вярнуўся да дому. Мне стала маркотна і сьцішна. А гэтая дубінка, з якою я так казырыўся на печы, паказалася мне проста сьмяхотнаю.

А на палавіне мае дарогі, як сумыслу, стаяў самы цёмны лес. Тут было найбольш страшнае месца дарогі, бо з гэтым лесам было зьвязана ў мяне многа розных апавяданьняў аб страхах і розных выпадках, якія палучаліся тут з людзьмі. І гэта месца было ўжо блізка.

Самае важнае—мінуць лінію. Прайшоўшы яе, можна лічыць, што палавіну дарогі я зрабіў, бо ўжо далей пойдзе вясёлая палянка. Яна заўсёды сустракала мяне прыветна, як-бы яна мне спагадала. Там пач-

нецца яшчэ адна цёмная лагчына, праўда, невялікая; а там Доўгі лужок, Бервянец, а за ім і Высокі Бераг.

Мне страшна, але йду.

Ну, вось і лінія.

Якая яна роўненькая!

Яна перасякае мне дарогу. Адзін канец яе бяжыць кудысь далёка праз узгорак у глыб лесу, а другі йдзе праз цёмны-цёмны ельнік і выходзіць на луг. Але цяпер луг аддаліўся, і я ўжо ня бачу яго.

Я прайшоў яшчэ крокаў сто. Па правай руцэ цягнуўся ельнік уперамежку з маладымі хвоямі, а з левага боку пачынаўся бярэзьнік. Гэта той самы бярэзьнік, дзе летась наш дзядзька, ходзячы па грыбох, напаў на „неруш“ і набраў цэлую сявеньку адлічных баравікоў-бярозавікаў. Тут пачыналася дарога на Млыновішча.

І толькі зірнуў я ў кут між гэтых дарог, я адразу спыніўся і аслупянеў. Валасы на галаве сталі падымацца й расьці, шапка насунулася на вочы, а ногі страцілі спасобнасьць пасуваньня. Скура на мне шорхнула, сэрца замлела, а па ўсяму майму нутру пракацілася нейкая гарачая хваля. Сярод старых бярэзін, нагнутых тоўстымі камлямі над зямлёю і абросшых сівым мохам, стаяў зьвер! Зьвер гэты быў нязвычайнае велічы. Асабліва вяліка была яго галава і наогул увесь перад. Масьці ён быў шэрай, шэрсьць меў кудлатую і доўгую.

Першы момант аняменьня і адзервяненьня прайшоў, і мысьлі мае пачалі крыху варушыцца і выяўляць сваю работу. Я нават перастаў адчуваць уплыў страху і ціханька, зусім бяз слоў, засьпяваў сам сабе песьню:

„Ходзіць сьвёкар па двару,
Расчасаўшы бараду“.

Гэтаю песьняю мяне часта дражнілі дома, бо калісь я яе сьпяваў, неміласэрна гаркаючы—я ня мог тагды вымавіць чыста „р“, а казаў „рл“, гэта і паслужыла прычынаю таго сьмеху, ад якого я часта аж на сьцяну лез.

Чаму яна, гэта песьня, прышла цяпер мне на памяць, я не магу растлумачыць.

А зьвер стаяў на адным месцы, загарадзіўшы мне дарогу. Ён стаяў нярухліва, толькі зрэдка, і то чуць-чуць заметна, варушылася яго страшная галава й вялізарныя вушы. Думкі аб тым, як разьмінуцца з гэтым зьверам і як занясьці дзядзьку полудзень, у мяне ня было, бо я быў цьвёрда пэвен у тым, што далей таго месца, дзе я стаю цяпер, я ня зрушуся ні на адзін крок. Разгледзеўшы зьвера, я праканаўся, што гэта быў воўк. Я колькі разоў бачыў ваўка, але такога вялікага і страшнага мне ня прыходзілася бачыць ніколі.

„Чаго-ж ён так узіраецца на мяне? Чаму ён ня кідаецца і не хапае?.. Эх Галас, Галас! Чаму ты не пабег са мною?“ Мяне ахапіў нейкі жаль, і я гатоў быў заплакаць. Мне так шкода стала свайго дому, мамы і таты, братоў і сясьцёр! „Эх, мілы мой братка Алесь! І за што -толькі дражніўся і біўся я з табою! Ох, гад-жа я, гад печаны! Як толькі хапала ў мяне дзёрзасьці сказаць табе кепскае слова і падняць на цябе руку! Як мог павярнуцца мой язык, каб сказаць табе „Булавешка?“

Я быў цяпер у становішчы тэй мухі, якая заб-

луталася ў павуціне, а павук ужо рыхтаваўся, каб высмактаць з яе ўсе сокі. І што мне рабіць? Чаго стаіць гэты пракляты воўк? Чаму ён ня душыць мяне? Чаго ён мучыць?

А воўк, як-бы насьмяхаецца з мяне, стаіць, пазірае, зачароўвае мяне сваім зьвярыным поглядам.

Мімаволі я пачаў памаленечку адступаць назад, ня спушчаючы вачэй з воўка. Воўк нічога—стаіць! Мне стала чуць лягчэй. Я ступіў назад яшчэ, яшчэ. Ужо крокаў дваццаць адышоўся я такім парадкам. Воўк чуць-чуць ужо відаць, але не варушыцца.

Павярнуўся тагды я—у аднэй руцэ палка, у другой збан з дзядзькавым полуднем—і як засмаліў, як папрылёг! Азірнуўся назад тагды толькі, калі з лесу пачала выплываць наша хата. Тут я спыніўся, пайшоў ціха і важна, думаючы аб тым, як павясьці дома апавяданьне аб гэтым выпадку.

На двары мяне сустрэціў Галас і кінуўся да мяне кулём.

— Ідзі, ідзі: я цябе пачастую!

І як толькі Галас хацеў падскочыць, каб лізнуць мяне ў твар, я злосна штурхануў яго нагою.

— А каб ты апруцянеў, нягоднік ты!

Я ўвайшоў у хату.

— Чаму-ж ты вярнуўся,—спытала мяне мама.

Я стаў расказваць, што было ў дарозе.

Расказваў я далёка ня так складна, як гэта было ўжо зложылася ў маёй галаве.

Матка выслухала мяне ўнікліва, але не сказала таго, што ўсё гэта спатканьне—плод майго палахлівага ўяўленьня.

А як вечарам прышоў з лесу мой тата і сказаў, што ў Пятровіцах (як раз недалёка ад месца, дзе быў гэты выпадак) воўк патрывожыў пастухоў і авечак, то ўсе ў нас дома пракаваліся, што я запраўды спаткаўся з воўкам.

Нядзелі праз дзьве давялося мне зноў ісьці па гэтай дарозе. Але цяпер я быў не адзін—я йшоў на крокззаду за сваім айцом. Прышоўшы на гэтае самае месца, я зірнуў туды, дзе стаяў воўк.

І што-ж вы думаеце?

Гэты самы воўк стаяў і цяпер!

Нічога не сказаў я свайму айцу, іду і пазіраю.

Бадай-жа ты спрахла: гэта была старая крывая бярэзіна, абросшая мохам і нахіленая над долам!

Я баяўся сьмеху і нікому не казаў аб гэтай памылцы і толькі цяпер, мае дарагія, прызнаюся вам ва ўсёй гэтай праўдзе.

„ДЗЕРАВЕНШЧЫНА“.

Як яно будзе далей, сказаць трудна. Скарэй усяго, што кепска; і сам Міхалка так думае, стоячы на каленках па некалькі разоў на дзень.

Ён ужо кінуў і жаліцца сабе самому на сваю долю і пакорна згінаў калені ў куточку. І гэты куточак стаўся яму нават блізкі, як-бы родны. Ды яно й ня дзіва: тое месца, дзе ронім мы першыя сьлёзы і пакідаем частку сябе самых, становіцца дарагое для нас. А ў гэтым кутку Міхалка многа чаго перадумаў. І адзін толькі ён, гэты куток, знаў усе яго думкі, бо пагаварыць тут няма з кім.

Ох, гэты горад! На пакуту сюды ўзялі малога Міхалку. А горш за ўсё, дык гэта тое, што ніхто тут яго не шкадуе, ніхто за яго не закіне слова. А часамі выскачыць ён на двор, куды забяжыць зьнячэўку які сабака, можа такі самы няпрыхільнік у горадзе, як і сам Міхалка,—каб хоць з сабакам адвясьці душу. І толькі пачне Міхалка заводзіць знаёмства з ім, кінуўшы яму перад гэтым кусочак хлеба (а хлеба, ня ўкраўшы, ня возьмеш), як ужо братавая барабаніць рукою ў шыбу.

Міхалка ўжо ведае, што яму рабіць: ідзе ў хату і займае свой куточак, становячыся на калені. Сам

Міхалка, калі хто выпадкам запытае, чаго ён стаіць на каленках, тлумачыць так: я яшчэ — „дзеравеншчына“, ня знаю гарадзкіх парадкаў і кепска трымаю сябе. От з мяне і выбіваюць „дзеравеншчыну“.

— А ты любіш вёску, паехаў-бы туды?

Раней, чым адказаць, Міхалка баязьліва азірнецца і ціханька скажа:

— Паехаў-бы.

Праўда, Міхалка нядаўна прыехаў з вёскі. Але гэта толькі гаворка адна—„прыехаў“. Проста забралі яго сюды—і ўсё, бо дома ня было дзе дзецца. Бацька памёр, маці памёрла, от і забралі яго сюды. Цяпер ужо нічагутка—прывык; але спачатку дык было надта кепска. Сядуць, бывала, за стол. На маленькім століку каля дзьвярэй стаіць самавар: скавыча ён на ўсе галасы або пішчыць, як тая сьвіньня ў плоце, аж пара з яго верне. На стале стаіць масла; тут-жа ў місцы ляжаць цэлыя кавалкі мяккай і белай булкі і такая, на яе ліха, цікавая, што Міхалка ня можа адарваць ад яе вачэй.

— Чаго ты ўтарапіўся, як воўк на парасё?

Міхалка спускае вочкі і бярэцца за гарачую шклянку і тут-жа борзьдзенька адрывае ад яе апечаную руку. Шклянка з гукам кідаецца на іспадак. Гарбата, як-бы яе чэрці таўхануць, разьліваецца па стале і на порткі Міхалку. Міхалка схватваецца з крэсла і стаіць, расставіўшы рукі.

— Сьвінюк ты!—чуе ён сярдзіты голас брата.

— У карыце трэба цябе карміць,—дадае братавая.

Згарэў-бы ты лепей, гэты чай і гэта булка, якая цяпер ужо і ў рот ня лезе Міхалку.

А калі абходзіцца без таго ліха, то, выпіўшы шклянку, Міхалка павінен быў падзякаваць. Тут ізноў не заўсёды абходзілася шчасьліва. Заміж „благодарю“, ляпне Міхалка ні к сялу ні к гораду „дзякую“.

Што за „дзякую“?!.

Міхалка чуе, што вушы яго чырванеюць. Яму неяк сорамна сказаць „благодарю“,—здаецца, усе яго на сьмех падымуць.

Але ўсё гэта было раней. Цяпер ён навучыўся казаць „благодарю“ і „благадарыць“ і калі трэба і калі ня трэба. Ды йзноў-жа, з адным „благодарю“ на сьвеце не пражывеш:—зноў знайдзецца якое-небудзь ліха. А што гэта ліха ня зводзілася, то можна было бачыць хоць-бы і з таго, што Міхалка па колькі разоў у дзень стаяў на каленках. То скажаш ня так, то ступіш ня гэтак, і за ўсё пападала то вушам, то каленям. Дайшло да таго, што Міхалка марыкаваў на вушы і калені. Няхай-бы былі сабе дзірачкі ў галаве, але на чорта былі яшчэ гэтыя храсткі? Або ногі? ці ня лепш было-б, каб яны ня згіналіся? Тут Міхалка прабаваў хадзіць, ня згінаючы ног.

Выходзіць, што можна. Найгорай было яму вясною і летам, калі сіняе неба ласкава зьвесіцца над зямлёю, як маці над калыскаю, дзе ляжыць яе любое дзіцятка. А гэтыя хмурынкі! Хто іх ведае, адкуль яны павыпаўзаюць і куды йдуць так згодненька, такія мілыя ды прыветныя. От-бы ўзяў ды сеў на іх і паплыў-бы разам з імі, каб толькі далей быць адгэтуль Сонейка так хорашанька заглядае ў вокны. У садку шчабечуць птушкі. Верабейчыкі з вясёлым чырканьнем снуюць у паветры.

Міхалка доўга пазірае ў вакно. У канцы ў яго не хапае сілы працівіцца кліку вясны, і ён, азірнуўшыся, каб яго не затрымаў хто, ціха выходзіць на двор.

Прытуліўшыся дзе-небудзь каля вугла, доўга стаіць Міхалка. У гэтыя мінуты ён нічога ня думае. Ён толькі чуе, як прыемнае цяпло песьціць яго маленькае цельца. І добра так і радасна на сэрцы. А што робіцца на душы, то гэтага і ня скажаш. Толькі часамі замігацяцца родныя зьявы далёкай вёскі, дзе Міхалку так вольна жылося, і сэрца нешк ападзе, калі ўспомніць ён сваё тут жыцьцё. Там, на вуліцы, чуваць, як тупаюць па тратуарах ногі, як грукаюць капытамі па бруку коні, як шуміць і гудзе многагалосы горад.

Доўга стаіць так Міхалка. Потым, ні з таго ні з сяго, захочацца прабегчыся, і ён, як куля, рванецца на двор, ганяецца за верабейчыкамі, пакі братавая ня крыкне на яго, каб ішоў забаўляць Лідачку.

Усе чары прападаюць у яго душы і, уздыхнуўшы, нехаця пляцецца ён у хату. А тут яшчэ горай апануюць яго думкі, яшчэ мацней пацягне яго на двор, яшчэ з большаю сілаю, яшчэ ярчэй устануць прад вачыма дзіўныя малюнкі роднай вёскі.

Дом, дзе жыў Міхалка, стаяў на краю гораду. Глухаватая вуліца, наабапал якой ляпіліся дзервяныя домікі, скора выхадзіла за горад, у поле. Міхалка не адзін раз выбягаў на гэту вуліцу і нюхам вясковага чалавека ўгадваў, што недалёка тут павінна быць поле. Раз ён, выбегшы на вуліцу, адышоўся ад дому. Тут ён ужо ня мог стрымацца і пабег да таго ўзгорку, што вясёла пазіраў жоўтым скатам сваіх пяскоў. Міхалка ўзьляцеў на гэты ўзгорак. У нізе расьцілаўся го-

рад з блішчастымі вежамі цэркваў і касьцёлаў. То там, то сям высака ў небе тырчалі трубы фабрык і заводаў, распускаючы па ветры доўгія хвасты чорнага дыму. А з другога боку раскінулася поле, чарнеўся лес і вясёлыя пералескі, а там, яшчэ далей, чуць-чуць выступалі з сіняватай смугі стрэхі мужыцкіх хат. І так моцна пацягнула Міхалку туды, што аж душа яго млела. І так ярка прыпомнілася яму свая вёска, што, каб меў крыльлі, то ўзьняўся-б і паляцеў-бы. Міхалка ўсё цікаваўся ў адзін бок. Там, здавалася яму, павінна быць дарога да роднай вёскі. Божа мой! як добра ў вёсцы! От Міхалка стаіць тут, на гэтым узгорку, а яна вось-вось, здаецца, тут перад самымі яго вачыма. І так ясна, як цяпер, ня бачыў ён яе і тады, калі жыў у ёй. Вось высокі касагор над самым Нёмнам. Пад гэтым касагорам стаяць пахіленыя старыя вербы, дзе так многа было калісь ракаў. Там ляжыць зялёны луг, а за лугам цягнецца высокі і заўсёды пануры лес. Гэтага лесу Міхалка калісь баяўся. Асабліва нешта страшнае і няпрыветнае прыдаваў яму густы алешнік, што зялёным доўгім валам цягнуўся каля самага лесу. Цяпер-жа гэты лес быў такі мілы і жаданы, што, каб прымеў, то абняў-бы яго і цалаваў. Міхалка так задумаўся, што ня чуў, як да яго падышоў брат.

— Чаго ты тут, шыбельнік?—спытаў брат і крэпка пацягнуў Міхалку за вуха.

Міхалка задрыжэў увесь, як злоўлены праступнік.

— Пайшоў да дому!

Хлопчык, прылажыўшы руку да вуха, каторае быццам гарэла на агні, пабег дамоў, ня сьмеючы зірнуць у бок.

За самавольства забаранілі яму гуляць на дварэ. Але Міхалка не абразуміўся.

Куды там! Ён задумаў такую рэч, што ўсе дзівіцца будуць. А покі-што ціхачом ён рыхтаваўся споўніць тое, што задумаў. У самы глухі куток пад ложкам, дзе нават венік служанкі іх, Насты, рэдка калі зазіраў, складаў Міхалка розныя прыпасы на дарогу, бо Міхалка задумаў уцякаць адгэтуль. Тут ён запасіў з восем кусочкаў цукру, акрайчык хлеба з асушкам. Праўда, хлябок высахне, але Міхалка знайдзе ў дарозе крынічку і размочыць яго. Усе гэтыя прыпасы ляжалі на газэце, каторую Міхалка цішком узяў са стала. Разам з гэтымі прыпасамі ляжаў мячык і чалавек з гумалястыкі, у каторага трэба было толькі дзьмухануць, каб ён загукаў, як жывы. Усё гэта Міхалка адкраў ад Лідачкі. Мячык і чалавечка ён дасьць сваім сябром, бо хто-ж ідзе з гораду без гасьцінца? Асталося толькі пашыць торбачку, каб забраць увесь скарб з-пад ложка. А там... ад аднэй гэтай думкі лёгка рабілася на сэрцы.

А наўперад ён яшчэ па дарозе зайдзе ў тую вёску, дзе яго брат служыў летась. У гэтай вёсцы Міхалка згубіў многа грошай—капеек пятнаццаць медзякамі. А найсьці іх лёгка, бо Міхалка, як цяпер, бачыць тое месца, дзе згубіў іх; не знайшоў-жа іх тагды затым, што скора перабіраліся ў горад і ня было калі пашукаць, як належыць быць.

Доўга ня мог заснуць Міхалка ў суботу вечарам перад Сёмухай: заўтра рана, досьвіта, выбярэцца ён у дарогу. У тых думках, што цяпер мятушыліся ў яго галаве, трудна было разабрацца... Э, ды што!

Устане і пойдзе: пойдзе перш да таго ўзгорку, адкуль ужо лёгка папасьці на дарогу... Скарэй-бы толькі заснуць ды ўстаць заўтра раней. Міхалка плюшчыў вочы, але сон, як сумысьля, ня йшоў да яго, і толькі можа пад поўнач заснуў Міхалка. Ня гледзячы на гэта, устаў ён ранютка, асьцярожна падняў галоўку, разглядзеўся, прыслухаўся. Брат і братавая спалі; нават гэта жаба, Лідачка, і тая ня рушылася. Ціханька адзеўшыся, Міхалка павольненька выцягнуў сваю торбачку, у каторую яшчэ з вечара злажыў ён усе свае манаткі. Прыгатаваўшыся, як мае быць, ён яшчэ раз азірнуўся і, трасучыся ўвесь, падкраўся да дзьвярэй і ўзяўся за ключ. Павярнуў раз і абамлеў: ключ, на яго ліха, так загрымеў, што напэўна ўсе абудзіліся. Са страху Міхалка выпусьціў з рук торбачку. Усё было ціха. Відаць, ніхто ня чуў. Узяўшы торбачку, Міхалка ціха скрыпнуў дзьвярмі і вышаў на двор.

Ня ведаю: ці на дабро ці на няшчасьце Міхалкі вароты на дварэ былі замкнёны; агарожа-ж была такая высокая, дашчаная, што ўляпіцца было недзе. Колькі мінут Міхалка парыўся на дварэ, шукаючы пералазу. І ня думаў ён ніколі, што гэтае здарэньне папсуе яму ўсю справу! Можа-б і пералез як, але на бяду трэба было якраз цяпер выйсьці на двор яго брату!

Міхалка думаў, што ўжо яму цяпер будзе канец— так крэпка лупіў яго брат.

І што ты зробіш, калі не шанцуе? Міхалка, як і наўперад, жыве ў горадзе і толькі тым і цешыць сябе, што тагды напэўна будзе яму палёгка, як выб‘юць з яго „дзеравеншчыну“.

У СТАРЫХ ДУБОХ.

Цэлы гай старасьвецкіх дубоў раскінуўся па беразе Нёмна.

Такіх дубоў цяпер рэдка дзе ўбачыш. Іх не чапіла рука людзкая, толькі доўгія часы палажылі на іх свой сьлед—пячаць глыбокай старасьці. І многа ўсякіх зьмен часаў бачылі гэтыя нямыя сьведкі прошласьці! Жыцьцё многіх людзкіх пакаленьняў прайшло перад імі і праходзіць, бы тыя хвалі Нёмна, што пакручастым зьмеем абвівае тут іх сялібу, іх высокі, роўны груд; а яны ўсё стаяць, спакойныя, важныя, і жывуць сваім асобным жыцьцём. Праходзяць дні, ідуць сваёю чарадою зімы і леты з іх халадамі і сьпякотамі, з іх бурамі і навальніцамі, а яны спакойны, як чалавек, каторы ўсё пераведаў на сьвеце, усё пераажыў і ўжо нічога новага не чакае ад жыцьця, апроч сьмерці. Зваленыя-ж на дол таўстыя камлі з асмаленымі з нізу жараламі іх таварышаў напаміналі жывым аб апошняй іх долі.

У леце пачыналася ўжо тая чуць значная зьмена, той паварот часу, калі жыцьцё прыроды йдзе на ўбытак. Скошаны луг і раскіданыя курганамі стагі, парыжэлыя ад дажджоў і сонца, ужо гаварылі—аб гэтым уміраньні. Буслы зьбіраліся ў чароды і доўга стаялі

па грудох, або ляніва аглядалі лагчыны. Але было заметна, што не на пажытак пазьбіраліся яны сюды, а для якойсь-та другой справы. Пастаяўшы, павольна адзін за адным уздымаліся яны ў гару, кружыліся там, і кожны круг падымаў іх усё вышэй і вышэй. Там яны спляталіся ў адну фігуру, у адзін шырокі круг і, не махаючы крыльлямі, плаўна і сагласна, як па камандзе, насіліся ў неаглядным прасторы сініх нябёсаў... Асірацелыя старыя дубы ў чорных шапках бусьляных гнёздаў спакойна стаялі, не варушачы ніводным лістом, і купалі на сонцы свае адвечныя лапы.

На скошаным лузе, недалёка ад дубоў, пасьвіліся стадкі. Там і сям сядзелі пастушкі. У кожнай іх кучы былі свае інтарэсы, свае забаўкі і гутаркі. Сонца даўно ўжо зьвярнула з поўдня, але сьвяціла яшчэ горача. У паветры было ціха, толькі звон лятнікоў (кузуркі, падобныя да пчол) зьліваўся ў вадну доўгуюдоўгую, аднатонную песьню, і, здавалася, прырода была закалыхана гэтым крыху сумным звонам. Маленькія камарыкі-таўкунчыкі кучкамі гулялі на сонцы, як-бы чыясь-та нявідная рука трасла ў паветры маленькую сетачку.

— Чаго яны таўкуцца тут?—спытаў Грышка свайго таварыша Базыля і махнуў рукою па кучцы камарыкаў.

— Гуляюць,—кажа Базыль:—ты думаеш, і ім ня хочацца пагуляць? Цяпер іх час, і гуляюць.

Базыль і Грышка, найлепшыя дружакі. Даўно ўжо цягнецца іх дружба—як запамятуюць. Дзьве зімы ў школцы сядзелі яны на аднэй лаўцы і трэцяе лета пасуць разам кароўкі.

Калі катораму маці дасьць у торбачку сала, то гэтае сала разрэзвалі па палове і пяклі яго на ражончыках. А смачнае сала, сьпечанае над агнём у полі! Прыгнаўшы з раніцы, хадзілі разам лавіць рыбу і купацца.

І ні з кім яны ня злучаліся і, апроч свае кампаніі, другой не хацелі. Раз толькі сварыліся хлопцы і пасварыліся за глупства—за ножык-цыганчык, катораму ўся цана—тры грошы. І толькі ў злосьці назваў Грышка Базыля Насалём—у Базыля быў даўгаваты нос,—а Базыль Грышку абазваў Рабэйзаю.

Але рэдкія здарэньні лаянкі толькі на кароткі час раскідалі іх дружбу, і хлопцы скора зноў гадзіліся, пасьля чаго, Базыль, водзячы пальцамі па носе, гаварыў:

— Здаецца, мой нос, Грышка, не такі ўжо вялікі?

—Твой нос—мерны нос. Вось я, дык праўда рабы!

Гаворачы так, Грышка хацеў учуць пацьвярджэньне Базыля, што ён ня так-та рабы, бо сам Грышка ня лічыў сябе рабым.

— Што тваё за рабаценьне!—казаў Базыль:—зімою зусім ня знаць, а цяпер проста сонца трошкі асмаліла твар.

І хлопцы зноў былі дружакамі і пачыналі гульню або гаворку аб чым-небудзь. Гаворка ў іх бадай ніколі не звадзілася, а вакруг было так многа ўсяго, што давала ім страву для гутарак.. Улягуцца часамі хлопцы пад дубам. Грышка ляжа на сьпіну і колькі мінут моўчкі ўглядаецца на той дуб, пад каторым ляжалі.

— Як ты думаеш, Базыль: ці ёсьць на сьвеце такі чалавек, каторы-б панёс гэты дуб?

Базыль акідаў вокам дуб і, крыху падумаўшы, казаў:

— А пэўна ёсьць.

І тут-жа расказваў свайму сябру здарэньне з якім-небудзь асілкам. Так адзін мужык (Базыль нават назваў яго прозьвішча) паехаў красьці хвою ў княжацкі лес. Сьсек ён такую таўстую хвою, што і два чалавекі не абнялі-б яе. Узваліў на воз і паганяе каня. Конь—ані з месца! А якраз насунуўся лясьнік. „Стой-жа“ думае ён: „нідзе ты ня дзенешся: не ўцячэш ты з гэтай хвояй,“ і сам пазірае, што будзе далей. Чалавек гэты, нічога не гаворачы, выпраг каня, прывязаў яго да канца калоды і, сказаўшы: „няхай-жа будзе брыдка каню,“ узяўся за аглоблі і пацягнуў калоду! Лясьнік толькі галавою пакруціў—і слова не сказаў мужыку.

— Вось каб мы былі такія дужыя: усіх-бы зарэчанцаў пабілі!—уздыхнуўшы, гаварыў Грышка.

— Вось дзіва! што-ж іх тады біць: дзьмухнуў-бы, і ўсе-б пакідаліся.

— А ці праўда, што наш Нічыпар Шулай дужаўся з чортам?—запытаўся зноў Грышка.

— Нё-ж не: у яго самога чортава рабро—яго ніхто не пакоціць.

— Ну, ніхто! а калі у каго два рабры?

— Ведама, паборае той, ў каго два... Але мусіць той, хто мае чортава рабро, пойдзе ў пекла,—памаўчаўшы, зноў сказаў Базыль.

— Чаму ў пекла? Ён-жа родзіцца з гэтым рабром. Калі і пойдзе хто, дык пэўне маці, бо яна з чортам любілася,—сказаў Грышка.

Базыль на гэта нічога не адказаў і задумаўся.

— А каб табе, Базыль, сказалі: „Умірай цяперака і ты пойдзеш у рай.“ Ці згадзіўся-б ты ўміраць?

— Не!—адказаў ён.

— Чаму?

— Мне было-б там маркотна аднаму; а тут усе: бацькі, хлопцы, ты. Каб са ўсімі, то пайшоў-бы.

— І як гэта памрэ чалавек, што з ім робіцца? —як-бы сябе самога пытаў Грышка.

— Што-ж? душа выходзіць. Прыдзе сьмерць і памрэш. Зеханеш разоў два і няма!.. Я бачыў, як уміраў мой дзед Гаронім. У хаце мы былі адны з дзядзькам. Як дзед сканаў, дык дзядзька адчыніў комін.

— Навошта?—спытаў Грышка.

— Каб душа выходзіла... І страшна, брат, страшна стала!

—Я-б у хаце ня ўседзеў!—страпянуўшыся, сказаў Грышка і потым дабавіў.—Вось, каб яе пяруны, з гэтаю сьмерцю. Каб злавіў дзе, халеру, ды спаліў. Тады людзі жылі-б і жылі.

— Калі-ж-бо для яе няма сьмерці.

— У сьмерці няма сьмерці. Сказаўшы гэта, Грышка ўглыбіўся ў думкі.

— Што-ж, брат, каб гэту сьмерць узяла другая сьмерць, дык зноў-бы сьмерць асталася. Ніяк, брат, ад яе ня выкіруешся.

— А што, Грышка, калі я памру і па сьмерці буду прыходзіць да цябе, ці будзеш ты баяцца?

— Кіньма гаварыць! чорт яе бяры з сьмерцю,— сказаў Грышка, падняўся, азірнуўся і пачаў сьвістаць, каб адагнаць паганыя думкі.

Хлопцы сьціхлі і задумаліся.

Было тут у дубох адно месца, дзе Базыль любіў сядзець, пазіраць і думаць.

Гэта было тое месца, дзе над абрывістым берагам Нёмана стаяў стары, прысадзісты, таўсты дуб. Ад доўгіх часаў бераг, падмываны вадою, паволі асоўваўся і агаляў тоўстае карэньне старога дуба. Сам гэты дуб крыху пахіліўся набок, як падгуляўшы гаспадар, а аголены і працягнуты пад вадою яго корань здаваўся нагою, і выходзіла здалёк так, што дуб зьбіраўся перабрысьці Нёман. Сеўшы на гэтым корані, Базыль пазіраў, як беглі дробныя хвалі, як зьвівалася ў вадзе доўгая раса; вада то ўздымала яе, то апускала, то раскідала ва ўсе бакі і гуляла ёю, як вецер дымам.

Каля самага берагу стаяў у вадзе голы лазовы ражон. Ён тое і рабіў, што борзьдзенька ківаўся пад напорам вады. І ніколі ня меў спачыну гэты ражон: і ў дзень і ў ночы ківаўся ён, як багамольны жыд. Хіба можа зімою, як маразы скуюць лёдам ваду, адпачыне гэты пахілак-ражон.

Базыль пазіраў і думаў.

А вакруг было ціха. І Базылю здавалася, што ён чуе сьпевы гэтай цішыні. Доўга ён прыслухоўваўся, але сьпевы былі нейкія невясёлыя, і яму стала маркотна: усё йшло, здавалася яму, сваёю дарогаю і жыло сваім жыцьцём, сярод каторага ён пачуў сябе чужым.

А Грышка тымчасам бегаў па беразе і зварочваў у ваду навіслы бераг. Якраз на тым баку йшоў з вудамі рыбак.

— Дзядзька!—гукнуў Грышка:—перакінь мне закурыць!

„Дзядзька“ азірнуў Грышку і сказаў:

— Пакуры, браце, у сабакі!

— Рыбак дурак! У рыбака голыя бака!—адказаў яму на гэта Грышка.

— А-а-а! гэта-ж, здаецца, той самы, што пакраў яйцы з-пад сучкі?—гукнуў з таго берагу рыбак.

Ня сьцяміўшы насьмешкі, Грышка не знайшоў нічога сказаць і толькі спытаў:

— З-пад якой сучкі?

— Што брэша з-пад анучкі.

— Каб ты-ж, дай бог, нічога не злавіў, каб ты ўсе вуды папарываў!

А рыбак рагатаў і начэпліваў на вудачку чарвяка.

Пабегаўшы па беразе яшчэ колькі часу, Грышка пайшоў шукаць Базыля. Углыбіўшыся ў свае думкі, Базыль нічога не ўважаў і сядзеў усё на тым-жа дубовым карэньні, дзе сядзеў і раней. Зьвесіўшы ногі над вадою, пазіраў ён уніз, як цёк Нёман. Тут было глыбока, і вада мела цёмны колер ад гэтай глыбіні. Аб чым-жа думаў хлопчык? Відаць, нешта важнае і сур‘ёзнае, бо губы яго былі шчыльна самкнуты, а вочы пазіралі куды-та ў глыб. Схаваўшыся за куст, Грышка моўчкі паглядаў за сваім сябрам. І бяз усякай злой мысьлі раптам вылецеў з-за куста і гукнуў на ўсю моц:

— Га-а!

Зьнячэйку Базыль так перапалохаўся, што ўвесь задрыжэў і падскочыў. Спужаўшыся, ён ня мог ужо ўтрымацца і ссунуўся ўніз. На момант, зачапіўшыся лапцем за дубовы корань, павіс галавою над гладзьдзю вады, а потым шугнуў і... прапаў з вачэй. Нёман зьлёгка здрыгануўся, вада расступілася і дала няшчаснаму хлопчыку месца ў мокрых і халодных сваіх нетрах, ды колькі кругоў пабегла па вадзе ва ўсе бакі. Разы два ці тры паказалася яго галава; рука нязграбна і сударажна лавіла паветра; зрабіўшы паўкруг і захлёбываючыся, прапаў на зусім...

Грышка ня ведаў, што так можа кончыцца яго дурасьць, і ён падняў праразьлівы крык і лямант.

— А божа-ж мой! утапі-іўся!

— Гвалт, людзі, ратуйце!

Другія пастушкі зьбегліся на крык і прылучылі свой лямант.

Рыбак дабег першы. Скінуўшы адзежу, адважна рынуўся ён у ваду.

Зьбегліся людзі.

Заламаўшы рукі, маці разрываючым душу крыкам, галасіла і прычытала.

Як няпрытомная, кідалася яна ў ваду, ды яе трымалі мужчыны...

Сонца таксама пазірала любоўна і на гэту зьяву; таксама было ціха ў прыродзе, і ўсё жыло сваім жыцьцём. Старыя дубы стаялі спакойна, важна, як і заўсягды. Толькі галкі, спуджаныя людзкім крыкам, пазьляталі з дубоў, ды сіваваронкі з сярдзітым краканьнем кружыліся над дуплястымі дзеравякамі, як-бы

злуючы на тое, што патрывожылі бяз усякай прычыны іх прывольны спакой, і зьзялі на сонцы сваім зялёным пер‘ем.

Базыля выратавалі і адкалыхалі, але пасьля такога здарэньня ён утраціў голас і застаўся нямым.

ПАД НОВЫ ГОД.

Была ноч, халодная зімняя ноч.

Сярдзіта падыхаў вецер і стукаў у вакяніцы.

Мароз ткаў на шыбах свае замыславатыя тканкі і размалёўваў іх прыгожымі рысункамі. А калі на гэтыя рысункі падалі праменьні ад лямпы, то яны рабіліся яшчэ прыгажэйшымі.

Было ўжо і позна, але горад яшчэ ня спаў, і ў дамох сьвяціліся агні.

Ня спала таксама і гэта хатка.

Замураваныя марозам шыбкі сьвяціліся бледна, чуць значна. Ня гледзячы на тое, што сёньня было пераддзеньне Новага Году,—у грубку палажылі дроў болей, у хатцы ўсё-ж-такі было холадна.

— Скажы, татка, што гэта такое Новы Год?—запытаў айца старшы сын Лявонка.

Яму было гадкоў сем ці восем. Гэта быў худзенькі хлопчык, бледны і кволы. Вочкі ў яго былі ясныя, як неба, і ў іх часта адбіваліся нейкія думкі.

Меншы брат яго, Сьцёпка, болей жывы і рухавы хлопчык, таксама ўскінуў на свайго татку вочкі і чакаў адказу, бо яго зацікавіла пытаньне брата.

— Тата! што гэта Новы Год?—запытаўся і ён, залажыўшы за сьпіну ручкі.

— Новы Год?..—прамовіў бацька і задумаўся, каб прасьцей растлумачыць дзецям Новы Год.

— А вось бачыце, дзеці: была вясна, было лета, восень. Цяпер у нас зіма, дзянёк ужо прыбывае, і мы будзем чакаць другую вясну. Дык вось гэты час, у які праходзіць вясна, лета, восень і зіма, і называецца годам. Адзін круг зьмен часу мы перабылі, а з заўтрашняга дня мы зачнем другі круг. Вось гэты першы дзень, які зачынае сабою новы круг часу, і называецца Новым Годам.

Дзеці слухалі вельмі ўважліва. Як толькі скончыў бацька сваё тлумачэньне, Сьцёпка зараз-жа даў запытаньне.

— Тата! Новы Год добры ці злы?

— Калі людзям жыць будзе добра, то людзі скажуць: „Гэты добры год“, а калі цяжка, то год будзе нядобры.

— А калі Новы Год прынясе табе многа-многа мільёнаў грошай, ты купіш мне шакаляду?

— Не,—прамовіў Лявонка,—ты купі нам араплян. Мы сядзем у араплян і будзем лятаць... Абы толькі Новы Год быў добры. Праўда, Сьцёпка?

— Не,—не згадзіўся Сьцёпка,—лепей купі нам паравоз.

Тут дзеці заспорылі, што лепей—паравоз ці араплян. Пасьля доўгай спрэчкі Сьцёпка быў вымушан зьвярнуцца да таты, каб тата сам разьвязаў іх спрэчнае пытаньне.

— А я бачыў на малюнку, што год гэта такі чалавек. У яго ў мяшкох зложаны розныя дары, і ён ходзіць па сьвеце і дае іх людзям,—сказаў Лявонка.

— Ага!—падтрымаў Сьцёпка брата,— год—гэта дзядок, і многа ў яго гасьцінцаў! Цукеркі, белыя булкі, цукер, яблыкі...

— Бедныя дзеці!—уздыхнула мама,—цяжка ваша дзяцінства!

Тут мама стала ўспамінаць тыя часы, калі яна была малою і было ўсяго многа.

— А цяпер чаму няма?—спытаў Сьцёпка.

— А я ведаю чаму,—прамовіў Лявонка.

— Ну, чаму?

— Бо тады быў добры год.

— Мама, праўда, тады быў добры год?—запытаў і Сьцёпка.

— Для адных ён быў добры, а для другіх злы —адказаў айцец:—і тагды, дзеткі, было многа людзей, якім жылося цяжка.

— Чаму?—запыталіся хлопчыкі.

— А таму, што ніколі на сьвеце ня было справядлівасьці.

— А нашто гэта справядлівасьць?

— Справядлівасьць трэба для таго, каб ня крыўдзілі чалавека.

— А што гэта справядлівасьць?

— Справядлівасьць—гэта мера, якою трэба адмерываць людзям так, як яны таго заслужылі.

— Я буду чакаць Новага Году,—як-бы ў адказ сваім думкам зазначыў Лявонка.

— І я буду чакаць,—азваўся і Сьцёпка.

Хлопчыкі прыціхлі. Кожны з іх думаў сваю думку. Мама такім-жа чынам моцна над чымся задумалася. Уся выраза яе твару казала за тое, што думкі

яе былі невясёлыя. Дый з чаго ім быць вясёлымі, калі нават нечым спаткаць Новы Год? Тата хадзіў ад сьцяны да сьцяны сур'ёзны і нахмураны.

А на дварэ бушаваў вецер. Як відаць, ён быў чымся нездаволен. Можа ён гневаўся за тое, што ніхто ня слухаў яго, бо тое, што ён казаў, на яго погляд было вельмі цікава. Ён залятаў у комін, выў, сьвістаў, заліваўся жудасным сьмехам. Але і на гэта ніхто не зварачваў увагі. Тагды ён пачынаў біць у вакяніцы, стукаць у дзьверы і бегаць па даху.

— Чаго гэта шуміць так вецер?—спытаў Лявонка.

На яго запытаньне ніхто ня даў адказу.

Але тут сталася такое дзіва. Дзьверы ў хату адчыніліся, і на парозе зьявілася вельмі фацэтная фігура, высокага росту, такога высокага, што ў хаце яна мусіла стаяць прыгнуўшыся. Ногі ў яе былі птушыныя, рук зусім ня было—іх замянялі крыльлі. Цікавей усяго быў яе твар і галава. Галава, праўда, была чалавечая, але надта вялікая. Нават для свайго росту гэта фігура мела залішне вялікую галаву. Гэты незнаёмы госьць меў такія доўгія і тоўстыя губы, што нельга было пазіраць на іх, каб не засьмяяцца. Наогул сказаць, ня гледзячы на ўсе гэтыя нязвычайна цікавыя злучэньні, госьць зусім ня быў страшны. І ніхто ў хаце не зьвярнуў на яго ўвагі. Адзін толькі Лявонка ня стрымаўся і пачаў сьмяяцца. Незнаёмы госьць падышоў да яго бліжэй. Вялізарныя губы яго таксама расплыліся ў самую вясёлую ўсьмешку.

— Чаму ў цябе, дзядзька, такія сьмешныя губы?—запытаў яго Лявонка.

— Бо ты такіх губ ня бачыў, і яны здаюцца табе сьмешнымі,—адказаў госьць.

— А я, дзядзька, ведаю, хто ты такі.

— Ну, хто?

— Ты—Новы Год!

— Не, галубок, ты крыху памыліўся. Я—Вецер. А Новы Год сядзіць у мяне на плячох.

Лявонка зірнуў на яго плечы. З-за плеч выглядала кучаравая галава. Яна пазірала на Лявонку і сьмялася.

— У гэту ноч мы павінны аблятаць увесь сьвет — прамовіў Новы Год.—Я даведаўся, што ты хочаш лятаць на арапляне. Табе, сынку, ня ўдасца мець свой араплян, бо твой тата ня мае грошай і на тое, каб накарміць вас, як трэба. Апрача таго, араплян ня можа доўга лятаць, і машыны яго псуюцца. А папсуецца машына, ён падае на зямлю і разьбіваецца. А вось, дзядзька Вецер,—найлепшы мастак па часьці лятаньня.

Пры гэтым Вецер прысеў на свае птушыныя ногі, прыгнуўшы сьпіну.

— Сядай, Лявонка, я ведаю: табе хочацца, нябось, палятаць?—запытаў ён.

— Хочацца, дзядзечка!

Тут Новы Год спрытна падхапіў Лявонку пад пахі і пасадзіў яго радам з сабою.

— Гатова!

Лявонка пачуў, што ён сеў у нейкае пухавое гнязьдзечка. Тут было цёпла, мякка і вельмі прыемна.

Як толькі Новы Год прамовіў „гатова“, Лявонка заўважыў, што столь і дах іх хаты адчыніліся. Дзядзь-

ка Вецер надзьмуў свае сьмешныя губы, і ўсе яны ў трох вылецелі на двор.

Ня гледзячы на тое, што была позная ноч, людзі яшчэ ня спалі.

— Дзядзькі!—зьвярнуўся Лявонка да сваіх спадарожных:—я хачу паглядзець, што робіцца ў гэтым доме, дзе так многа людзей і агнёў.

У адзін момант апынуліся яны сярод мноства народу, у вялізарным пакоі. У бакавым пакоіку грала музыка, грала так чароўна, што ня можна было наслухацца. Пад гэту музыку вяліся скокі. Скакалі дзесяткі, сотні пар; яны кружыліся, перавіваліся, і ва ўсім гэтым быў нейкі лад, пэўны парадак.

Па бакох стаялі сталы, застаўленыя бутэлькамі віна і загружаныя закускамі. Маладыя панічы і паненкі, пабраўшыся за рукі, падыходзілі да гэтых сталоў і частаваліся. Тут было шумна, весела й гаварліва.

— А чаму тут няма бедных і галодных?—запытаў Лявонка.

— А затым і няма іх, што яны бедны і галодны,—адказаў дзядзька Вецер. Яны ня маюць грошай, каб дастаць сабе білеты, яны ня маюць за што купіць дарагога віна і дарагіх закусак. Але ты, Лявонка, не зайздросьць іх шчасьцю. Вось глядзі, што тут будзе зараз!

Дзядзька Вецер перамігнуўся з Новым Годам і надзьмуў свае сьмешныя губы. Набраўшы духу, ён рaптам выпусьціў яго. Сьцены здрыгануліся, затрашчалі, сталы паперакульваліся, бутэлькі пападалі на падлогу і пабіліся. А людзі ў дзікім страху кінуліся наўцекі. Паднялася суматоха, кожны помніў толькі сябе. Усе

беглі, зьбівалі адзін другога і мітусіліся, як прыпёртая да берагу рыба.

— Вось бачыш, хлопча, як каротка людзкое шчасьце,—прамовіў Новы Год.

І яны паляцелі далей.

— Чакайце! чакайце!—закрычаў Лявонка,—я чую, як-бы хто плача і стогне там вунь, у тым страшным доме.

Падарожнікі спыніліся каля пахмурнага няпрыветнага дому. Тут было так цёмна, што нічога ня было відаць. Дзядзька Вецер зноў надзьмуў свае шырачэзныя губы, але на гэты раз дзьмухнуў ён угору на хмары. З-за хмар весела выступіў месяц і асьвяціў гэты астрог. Змучаныя, худыя, як цені, сядзелі тут людзі. Тут было цёмна, брудна і цесна, і людзям трудна было павярнуцца. Хто ляжаў, хто сядзеў, а хто пазіраў на ясны месячык. Усе яны былі смутныя.

— Дзядзечка Вецер!—просіць Лявонка:—надзьмі свае слаўныя губкі і дзьмухані на гэтыя паганыя сьцены!

— Гэта я магу,—сказаў Вецер. І раптам дыхнуў ён на сьцены!

У момант вока рассыпаліся яны, як парахно, а над няшчаснымі людзьмі расчынілася яснае неба. У нязвычайнай радасьці людзі сталі абнімацца і цалавацца.

— Мы вольны! мы вольны!—казалі яны.

— Бачыш, сынку,—сказаў Новы Год,—вялікае гора зьмянілася радасьцю.

Лявонка пазіраў, як гэтыя людзі поўнымі грудзямі ўцягвалі ў сябе сьвежае паветра, і радаваўся, гледзячы на іх.

— Ах, якія вы добрыя, дзядзечкі,—казаў ён сваім спадарожным.

Месячык сьвяціў з сярэдзіны неба, сьвяціў так ярка, што на зямлі зрабілася сьветла, як у дзень. Перад імі вынікалі гарады, мястэчкі, сёлы. Людзі спалі, бо было ўжо позна. Па вуліцах снавалі яшчэ нябачаныя Лявонкам нейкія цені. Яны былі неспакойны, суятлівы, бегалі, варушыліся, чагось шукалі, спрачаліся, махалі рукамі, часта накідваліся адны на другіх, біліся і грызьліся і ўсё ўзіраліся на людзкія памяшканьні.

— Што гэта?—запытаўся Лявонка.

— А гэта—людзкія Згрызоты,—адказаў Новы Год. — Вунь, бачыш, гэты вяртлявы цень? Гэта—людзкі Клопат, разам з ім па бакох ідуць Зайздрасьць, а гэта вось, з пазелянеўшым тварам,—Злосьць.

— А вось гэты суятлівы цень, што так неспакойна ўглядаецца ў вокны дамоў, як галодны сабака, і настаўляе вушы і нюхае носам, гэта—Небясьпека. Яна хоча падслухаць неасьцярожнае слова, каб пацягнуць каго да астрогу. А гэты цень, абвешаны шаблямі, пісталетамі, крывавы і страшны, гэта—Вайна. З ёю, бачыш, што з голым чэрапам і ўпалымі шчокамі, гэта—Голад. Яны снуюцца між людзей і не даюць ім жыць спакойна. Цэлы рой ценяў праводзіць вайну. Гэта—розныя Хваробы.

— Ух, дзядзечкі! як тут страшна!—сказаў Лявонка.—Мне прыкра пазіраць на людзкія Згрызоты.

— Умей, сынку, сьмела і спакойна сустрачаць няшчасьце,—адказаў яму Новы Год.

І раптам зьніклі перад імі гэтыя вуліцы і гэтыя надаедныя страшныя цені.

Перад вачыма падарожных вынiклi зусiм новыя малюнкi. Першае, што ўбачыў тут Лявонка, яго моцна зразiла. Цэлая грамада людзей, сухiх, як скураты, худых—адны косьцi, тонкiх, як палкi, з глыбока запалымi вачыма, кудысь беглi, кагось лавiлi. Як нi прыглядаўся Лявонка, ён ня мог прымецiць, за кiм гналiся гэтыя няшчасныя. Цi гэта былi проста шалёныя? Яны абганялi адны другiх, штаўхалiся, кусалiся зубамi, некаторыя падалi ад зьнемажэньня й слабасьцi. Іх таптaлi нагамi, i яны больш не паднiмалiся, наравiлiся ўстаць, але ня было сiлы. Яны ўмiралi, а жывыя ўсё беглi i беглi. Вось яны спынiлiся, зьбiлiся ў адну кучу, i мiж iмi пачалася страшэнная, жудасная бойка. Людзi зьвiлiся ў адзiн клубок, качалiся па зямлi i штось вырывалi з рук адзiн у другога.

— Дзядзечкi! што гэта яны робяць?—запытаўся Лявонка.

— А гэта, хлопчыку, галодныя людзi. Яны гналiся за пацуком i вось цяпер злавiлi яго, i кожны стараецца вырваць ад другiх гэты здабытак,—сказаў Новы Год.

— Глядзеце, глядзеце! — прамовiў Вецер. Вунь самы шчасьлiвы з iх: ён вырваў пацука i з якiм смакам рве яго зубамi i глытае цэлымi кавалкамi.

Лявонка адвёў вочкi ў другi бок, закрыў свой тварык i плакаў.

— У цябе добрае сэрца, сынок,—сказаў Новы Год.—А можа ты, сынку, ня хочаш пазiраць на голад?

— Не, я ня буду плакаць, я хачу бачыць усё.

І яны палялецелi далей. Дарога iх ляжала над страшнаю пустэляю, дзе ня было нiчога. Усюды валялiся трупы

косьці. Вёскі былі пустыя. Дзе-ні-дзе снаваліся цені. Яны падалі, падымаліся, ізноў кідаліся і ўміралі. Двары былі пустыя, хаты адчынены, там было холадна і цёмна.

Малюнкі, адзін другога страшней і жудасьней, разгортваліся на кожным кроку. Ніякае чалавечае ўяўленьне не магло нарысаваць таго, што рабілася тут.

— Я не магу глядзець на гэта, нясеце мяне адгэтуль, дзядзечкі!—плакаў малы Лявонка.

Тут Вецер надзьмуў свае шчокі, набраў духу, прысеў і падскочыў і разам узьляцеў на высокую Гару. І адразу стала сьвятлей на душы маленькага хлопчыка, бо тут было так прыгожа, так сьветла, ціха й цёпла. Зьніклі гэтыя сьнежныя раўніны, пустэлі, гэты холад і згрызоты зямлі і яе пакута. Гара была высыпана жоўценькім пясочкам. То тут, то там зеляналі на ёй тысячы вастраўкоў рознастайнай расьліны. У зялёных галінках шчабяталі птушачкі нязвычайнага хараства. Срэбныя ручаёчкі бліскучымі стужкамі зьзялі на сонцы, весела гаманілі ў сваіх беражкох, скачучы па чыстых, гладзенькіх каменьчыках. Іх журчаньне складала такую чароўную музыку, як-бы тут зьвінелі тысячы залатых струн. Над саменькаю вадою снаваліся, як белыя сьняжынкі, матылькі й рознакаляровыя стракозыбабкі, то ўзьлятаючы ўгору, то апускаючыся ўніз, чуць дакранаючыся вады.

— Ах, як добра тут!—прамовіў Лявонка.—Я хачу пагуляць тут.

— Спынімся тут,—сказаў Новы Год:—няхай пабегае тут Лявонка й пагуляе.

Вецер спусьціўся на Гару, прысеў на свае пту-

шыныя ногі, а Новы Год зноў узяў пад пахі Лявонку й спусьціў яго на жоўценькі пясочак.

Лявонка весела пабег на гэту Гару. Ён борзьдзенька йшоў па дарожках між зялёных дрэўцаў. Яго тут усё цікавіла, усё радавала і забаўляла.

Прабегшы адну дарожку, Лявонка вышаў на шырокую круглую палянку і спыніўся: тысячы, дзесяткі тысяч дзетак бегала тут, дзетак такіх мілых, такіх добрых. Тут былі й хлопчыкі й дзяўчынкі. Яны кружыліся так лёгка й ціха, што, здавалася, у іх ня было цела, як-бы яны былі вытканы з лёгкага, чыстага духу. Яны так згодна, так весела забаўляліся, што яны, здавалася Лявонку, былі найшчасьлівейшыя дзеці. Ён стаяў, глядзеў на іх. Яму дужа хацелася прылучыцца да гэтых дзетак, але ў яго не хватала сьмеласьці. Тут Лявонка заўважыў, што пясочак, на якім бегалі дзеці быў гладзенькі—ня было ніякіх сьлядкоў ад іх ножак.

Вось дзеці пабраліся за рукі і зрабілі шырокае кола. Але ў адно кола яны не зьмясьціліся, прышлося зрабіць яшчэ адно і яшчэ. Дзеці так міла кружыліся, што ня можна было адвясьці ад іх вачэй. І ня бегалі яны, а плавалі ў паветры.

Дзеці на момант спыніліся. На сярэдзіну самага меншага кола вышла прыгожая дзяўчынка й засьпявала:

„Ад зямлі мы далякі,
Мы ня маем хаткі;
Мы—сіроты, бедакі
Бяз мамы, бяз таткі.“

А хор дзетак смутнымі галаскамі засьпяваў:

„Нашы цельцы ляжаць там,—
Смутна, родненькія, нам!

Як скончыў сьпевы хор, гэта самая дзяўчынка зноў засьпявала:

„Станьце ў кола, сёстры, браткі,
Запляшчэце дружна ў ладкі!“

А хор адказаў:

„Новы Год ідзе да нас,
Хай-жа будзе добры час!“

Дзеці пачалі кружыцца, сьпяваць, а дзяўчынка выбегла з іх чародкі. Тут яна ўбачыла Лявонку й падышла да яго.

— Хто ты, хлопчык?—спытала яна.

— Лявонка.

— А скуль-жа ты?

— Я прыляцеў з Беларусі.

— Гэта адтуль, дзе хлеба многа?

— Не, хлеба ў нас мала.

— Мала?—спытала дзяўчынка:—а я чула, што ў вас хлеба многа.

— Я ня ведаю.

— Ты ня ведаеш? А як-жа ты папаў на нашу Гару галодных дзяцей?

— Мяне занёс сюды дзядзька Вецер з Новым Годам.

— Ага-а-а! дык ты, значыць, ня наш?

— А чаму ты гэтак пытаеш?

— А бачыш, Лявонка, усе дзеці на гэтай гары—дзеці галодных. Яны паўміралі ад голаду. Але калі нас падтрымаюць людзі на зямлі, то мы зноў родзімся на сьвет і прыдзем на зямлю. А калі помачы ня будзе, то мы застаёмся на гэтай гары.

Тут падышлі другія дзеці і акружылі Лявонку.

Лявонка пазіраў на іх, дзівіўся і ня ведаў, чым іх парадаваць, што ім сказаць.

— Вам тут весела?—спытаў іх Лявонка.

— Мы хочам жыць на зямлі!—хорам прамовілі дзеці.

— Памажэце галодным, мы зноў прыдзем да вас на зямлю.

Лявонка пачуў да іх вялікую жаласьць.

Тут падышоў дзядзька Вецер на сваіх пітушыных нагах.

— Ну, Лявонка, пара!—сказаў ён.

— Трэба ляцець, сынку!—сказаў і Новы Год.

Лявонка ўпаў на зямлю, абхапіў ногі Новага Году.

— Дзядзечка, міленькі, залаценькі! Прынясі нам многа-многа хлеба, каб гэтыя бедныя дзеці вярнуліся на зямлю!

Лявонка горка заплакаў і... прачнуўся.

ЗЬМЕСТ

	Стр.
Школа	3
Салавей	9
Дудар	16
Чоран	18
Страшнае спатканьне	28
„Дзеравеншчына“	38
У старых дубох	45
Пад новы год	54

Бел. аддзел
1994